

Κατά την εισαγωγή στη φυλακή, η γραμματεία του καταστήματος ελέγχει τα έγγραφα του κρατούμενου και τον καταχωρεί στο σχετικό βιβλίο (Ποινολόγιο).² Η καταχώρηση περιλαμβάνει πλήρη στοιχεία ταυτότητας, στοιχεία «ανθρωπολογικής εξέτασης». Ακολούθως η υπηρεσία οφείλει να καταρτίσει πλήρη ατομικό φάκελο βάσει του οποίου θα αποτελεί το «Δελτίο Ψυχοβιολογικής εξέτασης» (ή «ατομικό δελτίο»). Πρόκειται για ένα «Γενικό Υπόδειγμα Εγκληματολογικής Εξέτασης» που κατήρτισε το 1937 η «Διεθνής Ποινική και Σωφρονιστική Επιτροπή»...

Μεταξύ πολλών άλλων γενικών στοιχείων ταυτότητας και «εγκληματολογικών πληροφοριών»³ γύρω από τη διάπραξη του αδικήματος⁴, στο δελτίο καταγράφεται και το «εγκληματολογικό παρελθόν».⁵ Αμέσως μετά συλλέγονται πληροφορίες οι οποίες ανάγονται στην «κοινωνική κατάσταση»: οικογενειακή κατάσταση γονέων, η φοίτηση του κατάδικου στο σχολείο,⁶ η αγωγή,⁷ η θρησκεία,⁸ στρατιωτική υπηρεσία, το επάγγελμα⁹, οικογενειακός βίος¹⁰, κοινωνικός βίος¹¹, «παράγοντες του κοινωνικού περιβάλλοντος ωθούντες εις την εγκληματικότητα».

Έπειτα, ο υπεύθυνος συλλέγει για καταγραφή στο δελτίο πληροφορίες παρεχόμενες από «Υπηρεσίες Κοινωνικού Ελέγχου»: τα λεγόμενα του καταδίκου ελέγχονται από πληροφορίες των Δημοτικών Αρχών, της Αστυνομίας, από έρευνες υπό της Σωφρονιστικής Υπηρεσίας με τη βοήθεια «βοηθητικών κοινωνικών υπηρεσιών και επισκεπτριών».¹² Το επόμενο θέμα αφορά την «κληρονομικότητα»¹³: πρέπει να διαπιστωθεί εάν υφίστανται «ενδογενείς αιτίες της εγκληματικότητας» ‘ «κληρονομικά προδιαθέσεις δια την διάπλασιν του χαρακτήρος και της διαγωγής. Αψίτης – Θυμός – Φυλαργυρία -Ασωτεία – Εκφυλισμός – Εγκληματικότης κλπ.» ‘ φυματίωση και μεταδοτικές νόσοι¹⁴, περιπτώσεις εγκληματικότητας, υγιεινή κατάσταση γονέων κατά την εποχή της σύλληψης, πιθανά «κληρονομικά χαρίσματα και ιδιότητες»¹⁵.

Παρακάτω, το «γενικό υπόδειγμα εγκληματολογικής εξέτασης» συνεχίζεται με ένα αναλυτικό «Αναμνηστικό Ιατρικό»: παιδική ηλικία γέννηση¹⁶, ήβη¹⁷, «ενηλικιότητα»¹⁸, μεθοδική ιατρική εξέταση, διάπλαση, οργανική ανάπτυξη, ευρωστία ‘ παρούσα υγιεινή κατάσταση, φθορά του οργανισμού, διαταραχές οργανικών λειτουργιών, ενδοκρινείς διαταραχές¹⁹, εμμηνορρυσία, ατέλειες.

Ακολουθούν τα «ανθρωπομετρικά και μορφολογικά στοιχεία»: βάρος, ανάστημα, κατάσταση ιστών, κρανίο ‘ κορμός, μέλη, διαστάσεις. Αναφορικά με το «Νευρικό Σύστημα» οφείλουν να προσδιορισθούν όλα τα παρακάτω: βάδισμα, στάση όρθια, «τενόντια» δερματικά και βλεννογόνα αντανάκλαστικά, αντανάκλασεις αγγειοκινητικές ‘

¹ Γ.Α. Κατωπόδης, *Φυλακή. Εσωτερική λειτουργία, σωφρονιστική μεταχείριση*, Αθήνα Ι. Σιδέρης 1947. [«Οι ελληνικές φυλακές τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα κτίρια και οι μηχανικοί τους» (ΕΜΠ & ΕΚΠΑ). Η ευρύτερη έρευνα για το σχετικό άρθρο αναφορικά με τις ελληνικές φυλακές (1880-1940) πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος «Πυθαγόρας»].

² αφορά ποινές άνω των έξι μηνών.

³ Πρόκειται για πληροφορίες παρεχόμενες από τον κατάδικο.

⁴ περιστάσεις, αίτια προδιαθέσεως, κύριος ή υπερέχον παράγοντας, εξωτερικές συνθήκες, κοινωνικό περιβάλλον,

⁵ αποφάσεις δικαστηρίων (καταδικές), ληφθέντα μέτρα (επιπλήξεις ή πρόστιμα, περιορισμοί) κ.ά.

⁶ κλίσεις, επιμέλεια, διαγωγή ‘ χαρακτήρας: βίαιος, ήρεμος, φίλεργος, ήσυχος, βαρύθυμος, φαιδρός, δειλός, κοινωνικός, μετρίφρων, αλλαζών, κενόδοξος, ρεμβώδης, αυθόρμητος, ισορροπημένος, ασταθής, βαθυγνώμων, εγωιστής, μεγαλόψυχος, ευνώμων...

⁷ δοθείσα από τους γονείς ή από ιδρύματα ‘ επήρεια από αμέλεια ή αδιαφορία των ανατροφέων, κακομεταχείριση, κακά παραδείγματα, μέθη, ανηθικότητα, κλοπή, επαιτεία, ψεύδος...

⁸ «βαθμός θρησκευτικής μορφώσεως. Εν τη πράξει»...

⁹ δεξιότητες, σταθερότητα, διαγωγή, «επικινδυνότητα από ηθικής απόψεως», έκθεση στον αλκοολισμό...

¹⁰ διαγωγή στην συζυγική εστία: ομόνοια, βιαιότητα, ηθική ‘ επίβλεψη των τέκνων, αυστηρότητα...

¹¹ κοινωνική τάξη, διαμονή, «ειδικές περιπτώσεις» (πόλεμος, πολιτικές ανωμαλίες), επιδράσεις του περιβάλλοντος ‘ κοινωνικές ανάγκες: συναναστροφές, μελέτες, σωματεία, αθλητισμός ‘ ψυχαγωγία και διασκεδάσεις: καφενείο, θέατρο, κινηματογράφος κλπ. ‘ επικίνδυνες ροπές: ιπποδρομίες. Χαρτοπαίξια, χρηματιστηριακές πράξεις ‘ αντικοινωνικές τάσεις: ακολασία, ασωτεία, αλητεία, επαιτεία...

¹² έρευνα του σχολικού βίου, του στρατιωτικού βίου, του επαγγελματικού βίου...

¹³ ομαλή, παθολογική ‘ γενεολογικό δέντρο ‘ ελαττώματα εκφυλιστικού χαρακτήρα ‘ «τοξινώσεις» των γονέων κατά την σύλληψη θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει ατέλειες οργάνων ή διανοητικές διαταραχές.

¹⁴ «Σύφιλις. Αυτοκτονία. Ολιγοφρένεια. Επιληψία. Διανοητικά νοσήματα. Έλλειψις συναισθηματικού κόσμου».

¹⁵ «Εργακότης – Εγκράτεια – Εντιμότης – Ηθική και λοιπά προτερήματα», ηθική αγωγή.

¹⁶ οργανική ανάπτυξη, ασθένειες και παθολογικές διαταραχές.

¹⁷ Σωματική και διανοητική ανάπτυξη, λειτουργία αδένων.

¹⁸ ασθένειες, γενετήσια λειτουργία, ανάπτυξη γενετήσιου ενστίκτου, διάπλαση γενετήσιων οργάνων, ανάπτυξη τριχοφυΐας, «γενετήσιες διαστροφές» («αννανισμός, ομοφυλοφιλία, επιδειξιμανία, φετιχισμός, σαδισμός»), εμμηνορρυσία.

¹⁹ «αι διαταραχαι των ενδοκρινών λειτουργιών είναι λίαν σημαντικές από εγκληματολογικής απόψεως».

«δυναμομετρία», «αισθητικότητα», αισθησιομετρία, οξύτητα αισθήσεων, όραση, οπτικό πεδίο, ενδεχόμενα νευρικά συμπτώματα, ταραχή του λόγου ή της γραφής.

Έπειτα, ακολουθεί η «*ψυχολογική ανάλυση*»²⁰: προσοχή, μνήμη²¹ ‘ φαντασία, κρίση, υποβολή, συνάρτηση ιδεών, βούληση ‘ ενεργητικότητα ‘ συγκινητικότητα, στοργικότητα ‘ «*ηθικόν αισθητήριον*»²², «*χαρακτήρ*»²³. Έπεται διάγνωση για «*διανοητικές διαταραχές*» κατόπιν «*ψυχιατρικής παρατήρησης*», ενώ ακολουθεί η «*διάγνωση της εγκληματικότητας*»: ο χαρακτήρας της εγκληματικότητας καθορίζεται από «επικρατούσα» κοινωνική αιτία (παρατυπική) ή εξωγενή, «βιολογικο-κοινωνική» αιτία (μικτή), ή ψυχοπαθολογική αιτία («γενετυπική ή ενδογενής»). Η «*σωφρονιστική μεταχείρισις*» σχετίζεται με τα ακόλουθα: «*ηθική επενέργεια και αναμόρφωση*», παιδαγωγικά μέτρα, εργασία στη φυλακή, ιατρική και ψυχιατρική νοσηλεία, σχέση προς την οικογένεια, «*κοινωνική αναπροσαρμογή*», πιθανότητες υποτροπής. Κατά τη διάρκεια της κράτησης ο κρατούμενος παρακολουθείται. Η διεύθυνση του καταστήματος καταχωρεί τα δεδομένα από τις παρατηρήσεις που αφορούν την ψυχολογική κατάσταση και εστιάζουν στον «*τρόπο του ζήν*» αναφορικά με την «*φυσική ατομικότητα*»²⁴ και την «*πνευματικήν και ηθικήν ατομικότητα*»²⁵.

Τα επόμενα ζητήματα στα οποία αναφέρεται το δελτίο είναι σχετικά με την αποφυλάκιση²⁶, την «*μετασωφρονιστική μεταχείριση*»²⁷ και την «υποτροπή».

Εν τούτοις, για τις υπηρεσίες των Ελληνικών το παραπάνω ατομικό δελτίο υπήρξε απλώς ένας τερματικός σταθμός στον οποίο όφειλαν να τείνουν.²⁸

Μετά την συμπλήρωση κάποιων στοιχειωδών βασικών εγγράφων, ακολουθούσε η φωτογράφιση του κρατούμενου, ο υπολογισμός λήξεως της ποινής. Ακολουθεί η παραπομπή στο Αρχαιοφυλάκιο: τα απαγορευμένα είδη που φέρει ο κρατούμενος παραλαμβάνονται από τον αρχιφύλακα²⁹. Έπειτα έχει σειρά η «κοπή της κόμης», ξύρισμα, λουτρό καθαριότητας, χορήγηση εσωτερικού και εξωτερικού ιματισμού και υποδημάτων. Ο κρατούμενος οδηγείται στο κελί του και λαμβάνει χώρα η κατάταξή του³⁰ με βάση την ποινή, το είδος του αδικήματος, την υποτροπή και την επικινδυνότητα. Λαμβάνεται επιπροσθέτως υπ όψη το φύλο, το εάν είναι υπόδικος ή κατάδικος, ανήλικος ή ενήλικος.³¹ Ο αρχιφύλακας οφείλει να τηρεί αναλυτικό ειδικό πίνακα κατάταξης.³²

Ειδικές διατάξεις στον Κανονισμό Λειτουργίας επιλαμβάνονται των θεμάτων των σχετικών με τα περιουσιακά στοιχεία και τα αντικείμενα αξίας των κρατουμένων. Μετά από το ξύρισμα, τη γενική καθαριότητα και τη χορήγηση ενδυμάτων και υποδημάτων, ο γιατρός της φυλακής επισκέπτεται τον κρατούμενο στο κελί του και καταρτίζει, ελλείψει αναλυτικού ατομικού δελτίου, ένα στοιχειώδες δελτίο υγείας. Ο νεοεισερχόμενος κρατούμενος οφείλει να παραμείνει στο κελί ή σε ειδικό θάλαμο επί 10-15 ημέρες σε απομόνωση: στο διάστημα αυτό τελεί υπό την παρακολούθηση του ιατρού, αλλά και του διευθυντή, του ιερέα, του διδασκάλου και του αρχιφύλακα.³³

²⁰ «*Ψυχομετρική*» εξέταση και παρατήρηση.

²¹ Στο σχολείο, στο επάγγελμα.

²² «*διεφθαρμένον, διεστραμμένον εκ διαπλάσεως*»...

²³ «*μονομερές*»: με κλίση στο πνευματικό ή στο βουλητικό πεδίο ‘ χαρακτήρας «*μικτός*» (πνευματικό, συναισθηματικό και βουλητικό πεδίο) ‘ χαρακτήρας «*με καθορισμένες τάσεις*»: ανώτερος, άμορφος, ασταθής.

²⁴ φυσιολογικές ανάγκες, τάσεις προς το ποτό ή άλλες τοξικές ουσίες

²⁵ μετριοφροσύνη, αυταπάρνηση, αλαζονεία, αδιαφορία ‘ συμπεριφορά έναντι γονέων ή συζύγου: ευπάθεια, αφοσίωση, αδιαφορία, μίσος ‘ συμπεριφορά έναντι των τέκνων: πατρική στοργή, αστοργία, καλοσύνη, σκληρότητα, αδυναμία ‘ συμπεριφορά έναντι των Υπηρεσιών (ειδικά των σωφρονιστικών): ευπειθής, πείσμων, εύπιστος, δύσπιστος, επηρεάσιμος, αδιάφορος ‘ συμπεριφορά έναντι των συγκρατουμένων: εξυπηρετικός, οικτίρμων, μοναστικός, κακός, προκλητικός, ταραξίας, δύσπιστος, αδιάφορος. Επιδόσεις στην εργασία: επιμελής, ευσυνειδητός, ενεργητικός, οκνηρός, αμελής, αρνούμενος εργασία. Κατάσταση σχετική με τα θρησκευτικά συναισθήματα: φιλόθρησκος, δεισιδαίμων, αδιάφορος, άθρησκος.

²⁶ Μείωση ποινής, υπ’ όρων απόλυση, χάρη, λήξη, θάνατος, μέτρα ασφαλείας...

²⁷ οργανώσεις προστατευτικές και κοινωνικής αναπροσαρμογής ‘ κηδεμονία.

²⁸ διότι η «*διάγνωση*», θεωρητικά, ήταν προϋπόθεση για την «*θεραπεία*».

²⁹ Όλα τα αντικείμενα αξίας (πλην δακτυλίου αρραβώνος) παραδίδονται στον Διαχειριστή για να τα καταγράψει σε ειδικό βιβλίο.

³⁰ Πρέπει να τηρείται σε όλους τους κοινούς χώρους.

³¹ «*και γυναίκες ελευθερίων ηθών πρέπει να αποχωρίζονται των άλλων κρατουμένων γυναικών*»...

³² πινακίδα ή καρτέλα (1m x 0,50m περίπου) αναρτημένη στο γραφείο του, με διαφορετικά χρώματα για τις διάφορες κατηγορίες κρατουμένων ‘ οι ύποπτοι αυτοκτονίας να σημειώνονται με κάθετη χοντρή μαύρη γραμμή, οι ύποπτοι αποδράσεως με μαύρο σταυρό...

³³ διαπιστώνεται το «*είδος του χαρακτήρα*» και καθορίζονται μέθοδοι μεταχείρισης. Αντικείμενα παρατήρησης πρέπει να γίνουν τα πάντα: οι προτιμήσεις στα βιβλία, ο τρόπος τακτοποίησης των αντικειμένων στο κελί, ο τρόπος που τρώει...

Πριν την πρώτη απομόνωση του νέου κατάδικου, λαμβάνει χώρα συνέντευξη με τον διευθυντή, ενώ μετά το πέρας του δεκαήμερου αυτού ο τελευταίος καθορίζει την συγκεκριμένη τοποθέτηση του κρατούμενου σε κάποιο εργαστήριο. Εάν ο κατάδικος δείξει πως δεν μπορεί να «προσαρμοστεί» στην κοινή ζωή της φυλακής, η περίοδος απομόνωσης και πειραματισμού παρατείνεται ή διατάσσεται μεταγωγή σε αυστηρότερο κατάστημα.

Καθημερινή Ζωή στη Φυλακή

Η διαταγή για το άνοιγμα της φυλακής δίνεται από τον αρχιφύλακα. Το προσωπικό φύλαξης, 15 λεπτά νωρίτερα πρέπει να έχει συγκεντρωθεί, με καθαρές στολές, σε δύο ζυγούς. Διαπιστώνεται η παρουσία όλων. Οι ζυγοί λύνονται με τον καθορισμένο χαιρετισμό.

Το προσκλητήριο των υπαλλήλων ξεκινά με την κρούση κώδωνα ‘ αυτή ειδοποιεί τους κρατούμενους ότι πρέπει να σηκωθούν. Με ησυχία ντύνονται, καθαρίζονται, τακτοποιούν το κελί. Η δεύτερη κρούση δίνει το σύνθημα ανοίγματος των θαλάμων και των κελιών. Γίνεται καταμέτρηση των έγκλειστων. Με ησυχία και τάξη προσέρχονται κατά σειρά στους νιπτήρες. Γυρνούν, πάντοτε με ησυχία και σε σειρά, στα κελιά όπου χτενίζονται και τακτοποιούνται, για να εξέλθουν με νέο σύνθημα και να οδεύσουν, μετά από σύντομη προσευχή που απαγγέλλει ένας κρατούμενος εκ περιτροπής, προς λήψη του πρωινού ροφήματος στο εστιατόριο.

Με νέα κρούση του κώδωνα³⁴ οι έγκλειστοι, πάντα σε σειρά, εξέρχονται από το εστιατόριο. Μετά από λίγα λεπτά παραμονή στο προαύλιο, με στοίχιση σε σειρές ανά εργαστήριο, οι κατάδικοι, προπορευόμενοι, οδηγούνται, εν σιωπή, από τον αρμόδιο φύλακα εργαστηρίου στις εργασίες τους. Οι αναλφάβητοι οδηγούνται στο σχολείο.

Ο διευθυντής της φυλακής οφείλει να έχει καθορισμένες ημέρες και ώρες ακρόασης για το προσωπικό και τους κρατούμενους ‘ δεξιά θα στέκεται ο νόμιμος αναπληρωτής του και αριστερά ο αρχιφύλακας. Ο τελευταίος, σε στάση προσοχής αναφέρει: «*λαμβάνω την τιμήν να θέσω υπ’ όψιν ημών ...*».

Παρουσίαση των νεοεισελθόντων συνοδευόμενων υπό των φακέλων τους, παρουσίαση των απολυόμενων της επομένης³⁵, των αιτούμενων ακρόαση³⁶, των υποπεσόντων σε πειθαρχικά παραπτώματα.

Η πειθαρχική δίωξη λαμβάνει χώρα μετά από αναφορά του υπαλλήλου. Βάση της αναφοράς αυτής, ο διευθυντής απαγγέλλει την κατηγορία και ακούει την απολογία του κρατούμενου ο οποίος μπορεί να επικαλεστεί μάρτυρες, αλλά μόνο από το προσωπικό της φυλακής. Εκδίδεται η απόφαση.

Ειδικές διατάξεις ρυθμίζουν επακριβώς τις βάρδιες και τις υπηρεσίες των σωφρονιστικών υπαλλήλων.

Μετά από το δείπνο και την ακολουθούσα ολιγόλεπτη παραμονή στο προαύλιο, δίνεται το σύνθημα της κατάκλισης. Οι κρατούμενοι καταρτίζουν σειρές ανάλογα με τον προορισμό σε άκρα σιωπή. Δεύτερο σύνθημα -αρχίζει η επιστροφή. Στα διάφορα τμήματα διαπιστώνεται η παρουσία όλων στα κελιά τους. Κλείνουν οι πόρτες, η καταμέτρηση τελειώνει και οι αριθμοί δίνονται στους υπαρχιφύλακες. Το φυλακτικό προσωπικό συγκεντρώνεται στο γραφείο του αρχιφύλακα. Γίνεται έλεγχος των αριθμών και τα κλειδιά παραδίδονται και ασφαρίζονται.

Ακολουθούν οι προφορικές αναφορές των υπαλλήλων στον αρχιφύλακα. Καθορίζονται και κατανέμονται οι υπηρεσίες της επομένης. Ο θυρωρός κλειδώνει την εξωτερική θύρα και παραδίδει και αυτός τα κλειδιά στο αρχιφυλάκειο. Η νυχτερινή επίβλεψη διαιρείται σε τρία μέρη και οι «νυκτοφρουροί» περιφέρονται ελέγχοντας κάθε θόρυβο ή ομιλία.

Οι «επικίνδunami» κατάδικοι, (*«λόγω του διεστραμμένου χαρακτήρος των, της βαρείας υποτροπής των ή του είδους του εγκλήματός των»*) και άλλοι ύποπτοι αποδράσεως, ανταρσίας ή αυτοκτονίας παρακολουθούνται

³⁴ «*σκόπιμον είναι όπως οι κρούσεις [...] διαφέρωσιν αλλήλων κατά τον ρυθμόν [...]*».

³⁵ γι’ αυτούς, για να έχουν την ευκαιρία να συγκεντρωθούν στον εαυτό τους, προτείνεται να μένουν στην απομόνωση λίγες ημέρες πριν την απόλυση, δεχόμενοι τις επισκέψεις του διδασκάλου, του διευθυντή και του ιερέα οι οποίοι θα υπενθυμίζουν «*ό,τι αγαπητόν εν τη φυλακή edιδάχθη και την ανάγκην της διαφυλάξεως αυτού*»...

³⁶ τηρείται ειδικό βιβλίο, εκάστη σελίδα του οποίου χωρίζεται σε τρεις στήλες κλπ. Γενικά, τα βιβλία της διοικητικής υπηρεσίας είναι πολυάριθμα: βιβλίο της γραμματείας, ποινολόγιο, βιβλίο υποδίκων, βιβλίο οφειλετών, σημάνσεως, ηθικού ελέγχου κρατουμένων, ευρετήριο, μεταβολών κρατουμένων, πειθαρχικών αποφάσεων κρατουμένων και προσωπικού, ημερολόγιο λήξεως ποινών, υπολογισμοί τροφίμων, μητρώο προσωπικού, πρωτόκολλα, διεκπεραιώσεις εγγράφων. Όσον αφορά το αρχιφυλάκειο: βιβλίο ημερήσιας κίνησης («αναφορείον»), καταμέτρησης κρατουμένων, ερευνών, παραδόσεων κρατουμένων, επιθεώρησης ασφάλειας κτιρίου, επιθεώρησης για πυρκαγιά, αναφοράς κρατουμένων, διανομής υπηρεσίας προσωπικού, επισκεπτών, προσέλευσης και αποχώρησης υπαλλήλων, μηνιαίας καταμέτρησης εργαλείων, εφόδων βαθμούχων, ευρετήριο επισκέψεων και αλληλογραφίας, αποδείξεις εισαγωγών και εξαγωγών εργαστηρίων, αποφυλακίσεων. Το ιατρείο καταγράφει επίσης: καθημερινές επισκέψεις, κινήσεις θεραπευτηρίου, μεταγωγές σε εξωτερικά νοσοκομεία, γνωματεύσεις, συνταγολογία, δελτία υγείας νεοεισερχομένων.

ιδιαιτέρως και τα κελιά τους ερευνώνται συχνότερα από τα άλλα.³⁷ Σε περίπτωση απόδρασης ο διευθυντής ανασύρει τον φάκελο του κρατούμενου, συγκροτεί την φυσιογνωμία του και κατατοπίζει τις διοικητικές αρχές.³⁸

Πριν από την εσπερινή κατάκλιση και για λόγους ασφαλείας ελέγχεται η θέση των εργαλείων, η καλή κατάσταση του κτιρίου, των κιγκλιδωμάτων.

Για την διενέργεια ατομικής έρευνας των καταδίκων προβλέπονται ειδικοί χώροι³⁹ και οι ενέργειες καθορίζονται με ακρίβεια από τους κανονισμούς. Η έρευνα αποσκοπεί στην έγκαιρη ανακάλυψη απαγορευμένων ειδών, με τη χρήση των οποίων θα μπορούσε να διασαλευθεί η τάξη και η ασφάλεια⁴⁰ ή να εμποδισθεί η προσπάθεια σωφρονισμού και «ηθικοποίησης» των έγκλειστων⁴¹.

Ο φωτισμός της φυλακής πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να μην παραμένουν σημεία του κτιρίου σκοτεινά. Οι διάδρομοι, τα εσωτερικά των προαυλίων, η κεντρική είσοδος, εξωτερικά το κτίριο, τα διαμερίσματα, πρέπει όλα να φωτίζονται επαρκώς, όπως επίσης και εσωτερικά τα κελιά.

Η εξωτερική φρούρηση ενεργείται από το φυλακτικό προσωπικό, εάν δε αυτό δεν επαρκεί, ανατίθεται στη Χωροφυλακή ή τον Στρατό.⁴²

Αναφορικά με την δέουσα μεταχείριση των κρατούμενων από τους υπάλληλους της φυλακής ο Κατωπόδης διατυπώνει συγκεκριμένους «γενικούς κανόνες επί της συμπεριφοράς»: «συμπάθεια χωρίς οικειότητα», «ευθεία μεταχείρισις», «δικαιοσύνη», «σοβαρότης και ευγένεια», «σταθερότης», «ευστοχία». Δίνονται οδηγίες για την ορθή αντιμετώπιση των παραβάσεων από τους κατάδικους.

Η παραμονή στο προαύλιο για «περίπατο» είναι καθημερινή αλλά ολιγόλεπτος⁴³: μετά το πρωινό ρόφημα, μετά την πρωινή εργασία, μετά το γεύμα, μετά το δείπνο και πριν την εσπερινή ασφάλιση. Ο αριθμός των υπαλλήλων στο προαύλιο πρέπει να είναι ανάλογος των κρατουμένων. Δύο τουλάχιστον σωφρονιστικοί υπάλληλοι πρέπει να βρίσκονται σε επίπεδο υψηλότερο για την γενική επίβλεψη. Η συνομιλία μεταξύ καταδίκων επιτρέπεται μόνο εάν δεν προκαλεί θόρυβο. Απαγορεύεται η συγκέντρωση περισσότερων των τριών στο ίδιο σημείο. Είναι δυνατόν να χωριστεί η αυλή σε χωριστές ζώνες περιπάτου ορισμένων ομάδων κρατουμένων.⁴⁴ Κανείς έγκλειστος δεν πρέπει να προσεγγίζει τους τοίχους.⁴⁵ Σε περίπτωση επίσκεψης του διευθυντή ή του αρχιφύλακα δίνεται σύνθημα προσοχής και ο καθένας μένει ακίνητος στη θέση του.

Οι υποχρεώσεις του κρατούμενου καταμετρούνται: οφείλει να υπακούει χωρίς αντίρρηση και να εκτελεί άμεσα, να φέρεται με προθυμία και ευγένεια, να διατηρεί καθαρά τα ενδύματα, το σώμα και το κελί, να έχει τακτοποιημένα τα πράγματά του, να ξυρίζεται να πλένεται και να κουρεύεται τακτικά, να φορά τη στολή της φυλακής, να διατηρεί σε κακή κατάσταση τα υλικά και τα εργαλεία εργασίας του, να διατηρεί το κτίριο καθαρό, να μην τοποθετεί καρφιά στους τοίχους, να μην τραγουδά φωνάζει ή κάνει άλλον θόρυβο. Απαγορεύεται να ομιλεί στην εκκλησία ή στο σχολείο, απαγορεύεται να έχει στην κατοχή του φονικά όργανα, χρήματα, ή αντικείμενα αξίας. Απαγορεύεται να μετακινείται από εκεί όπου τον τοποθετούν, να έχει δοσοληψίες, να ομιλεί στην υπηρεσία για θέματα που δεν αφορούν αποκλειστικά και μόνο τον ίδιο. Οφείλει να εργάζεται με προθυμία, να σηκώνει το χέρι για να αιτηθεί και να ζητάει πάντα άδεια. Απαγορεύεται να σκαρφαλώνει στα παράθυρα, απαγορεύεται να έχει στο κελί άλλες εικόνες πλην θρησκευτικών, απαγορεύεται να αφήνει τους κρούνους νερού ανοιχτούς άσκοπα. Στο κελί μπορεί να έχει τα εξής πράγματα: οικογενειακό λεύκωμα, είδη ιχνογραφίας, είδη ξυρίσματος, κιβώτιο χωρίς κλειδαριά για την αλληλογραφία, βούρτσα, σαπούνι, κτένι, μικρό καθρέπτη, σχολικά θρησκευτικά και ηθικοπλαστικά βιβλία, θρησκευτικές εικόνες και ανθοδοχείο. Οι επισκέψεις συγγενών και δικηγόρων και η αλληλογραφία ρυθμίζονται ανάλογα με την ποινή. Τα γράμματα οφείλουν να είναι σύντομα και να αφορούν μόνο οικογενειακά θέματα: κάθε επιστολή ελέγχεται από την υπηρεσία και λογοκρίνεται. Οποιαδήποτε αγορά, εάν επιτραπεί, διενεργείται μέσω της υπηρεσίας. Αιτήσεις προς υπουργεία και άλλες αρχές διαμεσολαβούνται από την

³⁷ Προληπτικά τους αφαιρείται ο εξωτερικός ιματισμός.

³⁸ Οι αναγκαίες ενέργειες σε περιπτώσεις πυρκαγιάς, ανταρσίας ή αυτοκτονίας προβλέπονται με ακρίβεια και καθορίζονται από συναφείς διατάξεις.

³⁹ Διενεργείται με πλήρη απομόνωση του κρατούμενου.

⁴⁰ Φονικά όπλα, λίμες, πριόνια κλπ.

⁴¹ Άσεμνες φωτογραφίες και άσεμνα αναγνώσματα...

⁴² ακριβείς οδηγίες δίνονται στο σημείο αυτό σχετικά με την ενδεχόμενη χρήση όπλων, κλομπ, δακρυγόνων και λοιπών μέσων εξαναγκασμού.

⁴³ 10 έως 20 λεπτά το πολύ.

⁴⁴ Προτείνεται να παραμένουν κενοί δύο διάδρομοι σε σχήμα σταυρού. Ενδείκνυται γενικά χρήση ιδιαίτερου προαυλίου για κάθε μια κατηγορία κρατουμένων.

⁴⁵ Περιμετρική κενή ζώνη πλάτους περίπου 1 μέτρου.

υπηρεσία της φυλακής. Οποιοδήποτε αίτημα αναφέρεται το πρωί στον φύλακα. Τα θρησκευτικά καθήκοντα εκπληρούνται στην εκκλησία. Η καλή διαγωγή λαμβάνεται θετικά υπ' όψη.

Τα δικαιώματα μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: ο κρατούμενος έχει το δικαίωμα της τροφοδοτήσεώς του από την υπηρεσία.⁴⁶ Έχει επίσης το δικαίωμα της επικοινωνίας με τον έξω κόσμο αλλά υπό όρους και όπως προβλέπεται από τις συναφείς διατάξεις. Τέλος υφίσταται το δικαίωμα εκτέλεσης των θρησκευτικών του καθηκόντων. Αναφαίρετα θεωρούνται τα δικαιώματα εξασφάλισης της υγείας του κατάδικου, της ζωής και της σωματικής ακεραιότητάς του, καθώς επίσης και το δικαίωμα να παρουσιάζεται ενώπιον του διευθυντή του καταστήματος.⁴⁷

Η οργάνωση της εργασίας μέσα στη φυλακή⁴⁸ αποτελεί σημαντικό ζήτημα και ρυθμίζεται λεπτομερώς με ειδικές νομικές διατάξεις. Η εργασία γενικά αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο μέρος του σωφρονισμού⁴⁹, πηγή κάλυψης των εξόδων συντήρησης των κρατουμένων, στοιχείο «*ηθικής ανάπλασης*», ουσιαστικό μέτρο διατήρησης της πειθαρχίας αλλά και μέτρο οικονομικής ενίσχυσης του εργαζόμενου κατάδικου.⁵⁰

Ειδικές κατηγορίες κρατουμένων αποτελούν οι υπόδικοι, οι οφειλέτες, οι ανήλικοι, οι γυναίκες και οι πολιτικοί κρατούμενοι.⁵¹

Η εκκλησία θεωρείται απαραίτητη σε κάθε φυλακή.⁵² Βιβλιοθήκη πρέπει να υπάρχει σε κάθε κατάσταση και ο διευθυντής καθορίζει το είδος των βιβλίων και των περιοδικών που θα διατίθενται στους κρατούμενους.⁵³ Ο ιατρός της φυλακής γνωματεύει σχετικά με τις γυμναστικές ασκήσεις.⁵⁴ Για τους μη αναλφάβητους, σε μη εργάσιμες ώρες, επιβάλλεται η διδασκαλία «*επί ηθικών κανόνων, των αρχών και των βάσεων της κοινωνικής ζωής, των σπουδαιότερων γεγονότων της εθνικής ιστορίας*». Οι αναλφάβητοι οφείλουν να μάθουν ανάγνωση, γραφή, γραμματική, ιστορία, γεωγραφία και θρησκευτικά.⁵⁵

Ειδικά όσον αφορά τις αγροτικές φυλακές οι δραστηριότητες, το καθημερινό πρόγραμμα των κατάδικων και ο τρόπος φύλαξης είναι τροποποιημένα: έργα καλλιέργειας, υδρεύσεως, εκχερσώσεως, εξυγίανσης εδαφών, αποξήρανσης ελών και τελμάτων, κατασκευή αγροτικών οδών και οικημάτων, βιοτεχνίες ή συγγενείς με την γεωργία χειροτεχνίες...

Για να επισκεφθεί οποιοσδήποτε κάποιον κρατούμενο χρειάζεται άδεια από την διευθύνουσα αρχή. Η συνομιλία⁵⁶ οφείλει να περιστρέφεται γύρω από οικογενειακά θέματα πραγματοποιείται σε ειδικό διαμέρισμα της φυλακής⁵⁷, πάντοτε παρουσία υπαλλήλου ο οποίος παρακολουθεί.⁵⁸

Η αλληλογραφία υπόκειται στον έλεγχο της υπηρεσίας της φυλακής.⁵⁹ Εκτός από τους λόγους «*ασφάλειας*» οι αρχές έχουν έτσι τη δυνατότητα να παρακολουθούν «*με ποία πρόσωπα και εις ποίον ύφος αλληλογραφεί ο κρατούμενος, ποίος είναι ο κοινωνικός του κύκλος, ποίας ιδέας διατυπώνει, εις ποίας ηθικής αξίας πιστεύει, τί σχεδιάζει διά το μέλλον του, τί σκέπτεται διά την εγκληματικήν του πράξιν, εάν εκδηλώνη μετάνοιαν και εν γένει ποίας ελπίδας παρέχει διά την ηθικήν του βελτίωσιν*».

Ελεύθερη εισαγωγή του τύπου στη φυλακή δεν επιτρέπεται.

Η απείθεια των κρατουμένων, πράξεις διασάλευσης της ησυχίας και της τάξης, άρνηση ή παρακώλυση της εργασίας τιμωρείται με πειθαρχικές ποινές: επίπληξη, απαγόρευση του περιπάτου, μείωση ή στέρξη του χρηματικής αμοιβής για την εργασία, απαγόρευση των επισκέψεων, απαγόρευση της προμήθειας τροφίμων από έξω, περιορισμός της τροφής σε ψωμί και νερό, απαγόρευση του καπνίσματος, εγκάθειρξη στο πειθαρχείο. Η

⁴⁶ Οι εύποροι κρατούμενοι καταβάλουν οι ίδιοι την δαπάνη της διατροφής τους.

⁴⁷ Προβλέπεται επιπρόσθετα η ύπαρξη αναρτημένου κιβωτίου παραπόνων.

⁴⁸ Χειρός, βιομηχανική ή αγροτική. Κατά τη διάρκειά της τηρείται απόλυτη σιωπή.

⁴⁹ Για τους υπόδικους μόνο είναι προαιρετική.

⁵⁰ Η οκνηρία θεωρείται πηγή κακών σκέψεων και ταραχών. Η έλλειψη επαγγέλματος προδιαθέτει για εγκληματικές πράξεις...

⁵¹ η μεταχείριση όλων αυτών διαφοροποιείται σε κάποιο βαθμό από των υπόλοιπων κρατουμένων.

⁵² Οι κρατούμενοι καλής διαγωγής μπορούν να ψάλλουν στις λειτουργίες...

⁵³ ηθικού περιεχομένου, εγκυκλοπαιδικά, ιστορικά, γεωγραφικά, θρησκευτικά...

⁵⁴ Αθλητικά παιχνίδια, ραδιόφωνο, μορφωτικός κινηματογράφος μπορούν να ρυθμιστούν από την διεύθυνση.

⁵⁵ Για τις γυναίκες προβλέπονται και θέματα οικοκυρικής και οικιακής οικονομίας...

⁵⁶ δεν μπορεί να διαρκέσει άνω της μισής ώρας.

⁵⁷ «ομιλητήριο».

⁵⁸ Ας σημειώσουμε εδώ πως ο επισκέπτης απαγορεύεται να κρατά γραπτές σημειώσεις από την συνομιλία...

⁵⁹ Εξαιρούνται τα γράμματα οφειλετών και μεταξύ συνηγόρων και υποδίκων. Το περιεχόμενο θα πρέπει να είναι «*σύντομο, σαφές και να αφορά μόνο οικογενειακά ζητήματα*»... Επί ποινή πειθαρχικής δίωξης, απαγορεύονται «*ύβρεις ή απειλές*», ασέβεια προς την θρησκεία, πολιτικά σχόλια ή κρίσεις για την υπηρεσία της φυλακής, απόπειρες ή σχέδια εξαπάτησης της δικαιοσύνης, απρεπείς φράσεις ή συνεννοήσεις για άδικες πράξεις...

«εξαιρετικώς καλή διαγωγή» αμείβεται. Ο διευθυντής και μόνο δύναται να επιβάλλει αναστολή της πειθαρχικής ποινής.

Η σωματική καθαριότητα των κρατούμενων, η καθαριότητα του κτιρίου και του ιματισμού ρυθμίζονται κατάλληλα. Ειδικά η προμήθεια των τροφίμων, το κατάλληλο διαιτολόγιο και γενικότερα ο επισιτισμός στη φυλακή προβλέπονται και κανονίζονται μέσα από λεπτομερείς οδηγίες.

Προβλέπεται ακόμη νοσοκομειακή περίθαλψη, γενικές εξετάσεις, αναρρωτήριο της φυλακής. Ο ψυχίατρος της φυλακής αναλαμβάνει τις διαγνώσεις για «ανώμαλες» διανοητικές καταστάσεις, επιληψίες, απόπειρες αυτοκτονίας κλπ.⁶⁰

Λήξη της κράτησης λαμβάνει χώρα σε περίπτωση θανάτου, μεταγωγής, κανονικής απόλυσης (ή απαλλαγής της προφυλάκισης υπόδικου).⁶¹ [...]

* * * * *

Michel Foucault - Η Ανθεκτικότητα της Φυλακής

Στις δυτικές κοινωνίες οι άνθρωποι εγκαθιδρύουν «λόγους», ή αλλιώς, «καθεστώτα αλήθειας» προσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την «αλήθεια» της «τρέλας», της «αρρώστιας» ή της «εγκληματικότητας». Αυτό που συμβαίνει έπειτα είναι ο αποκλεισμός από την κοινωνική ζωή των «τρελών», των «αρρώστων» και των «εγκληματιών», ενώ οι «σώφρονες», οι «υγιείς» και νομοταγείς υποβάλλονται σε ένα ακριβές και λεπτομερές σύστημα πειθαρχίας και «ομοιοποίησης». Από τους διαχωρισμούς αυτούς προέκυψαν ορισμένες νέες θεσμικές αποκρυσταλλώσεις των δομών εξουσίας και ελέγχου: οι θεσμοί του ασύλου, της κλινικής και της φυλακής. Προέκυψαν επίσης νέες μορφές γνώσης: οι λεγόμενες «ανθρωπιστικές επιστήμες» εδραίωσαν τους θεσμούς αυτούς και συνέβαλαν στην ανάπτυξη νέων: ψυχιατρική, ιατρική, εγκληματολογία - η **σχέση εξουσίας και γνώσης**⁶², όπως έδειξε ο Michel Foucault, είναι αδιάρρηκτη.

Κατά το αρχαίο ελληνικό και ρωμαϊκό δίκαιο η φυλακή υπήρξε τόπος φύλαξης των υπόδικων μέχρις ότου παραπεμφθούν σε δίκη ‘ σπάνια, κάποια φρούρια χρησιμοποιούνταν για ισόβια κάθειρξη πολιτικών καταδίκων. Η καθιέρωση της φυλακής ως τόπου εκτέλεσης ποινών θα επέλθει από τον 17^ο και 18^ο και έπειτα, υπό την επίδραση κυρίως του «κανονικού» δικαίου της καθολικής εκκλησίας: η αντικοινωνική συμπεριφορά θεωρείται αμάρτημα και ο εγκληματίας ένας αμαρτωλός που πρέπει τιμωρούμενος με απομόνωση, μέσω περισυλλογής και επικοινωνίας με τον Θεό να αισθανθεί τύψεις, να μετανοήσει και να εξιλεωθεί.

Η ερμηνεία του Foucault για την ραγδαία εξάπλωση του θεσμού της φυλακής σχετίζεται κατ’ αρχήν με την γενικότερη, βαθμιαία μετάβαση, κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα, **από την τιμωρία στην επιτήρηση**.⁶³ Στην κλασική εποχή η τιμωρία, δηλαδή η θανάτωση, του εγκληματία γινόταν δημόσια και με τρόπο τέτοιο ώστε να επιβεβαιώνεται πανηγυρικά η εξουσία ‘ από την Γαλλική Επανάσταση και έπειτα η τιμωρία μετατρέπεται σε φυλάκιση και ο τόπος της μετατοπίζεται από το σώμα του παραβάτη στην ψυχή και την προσωπικότητά του: περισσότερο ύπουλος, ψεύδο-επιεικής και κατ’ επίφαση μόνο ανθρωπιστικός, ο τρόπος αυτός τιμωρίας είναι ταυτόχρονα περισσότερο εξορθολογισμένος και επιστημονικά αποτελεσματικός.⁶⁴ Με την συνδρομή μιας σειράς

⁶⁰ Σε περίπτωση απεργίας πείνας, η υπηρεσία «οφείλει κατ’ αρχήν να μην αποδώσει ουδεμίαν σημασίαν εις το γεγονός». Μετά τα πρώτα σημεία εξάντλησης παρεμβαίνει ο γιατρός της φυλακής και επιβάλλεται διατροφή με τεχνητούς ορούς.

⁶¹ Υπό κανονικές συνθήκες προβλέπονται ορισμένα προστατευτικά μέτρα υπέρ των απολυόμενων. Τα σχετικά με το σωφρονιστικό προσωπικό, το διοικητικό και βοηθητικό προσωπικό, τις αρμοδιότητες και ευθύνες του διευθυντή, ο οποίος «*προϊσταται πάντων*». Τις καθημερινές και γενικότερες ευθύνες, τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις όλων αυτών, αποτελούν ένα ακόμη κεφάλαιο για την οργάνωση και λειτουργία της φυλακής.

⁶² Ο ίδιος θα χαρακτηρίσει την ‘γνώση’ ως «ένα “επινόημα” πίσω από το οποίο βρίσκεται κάτι διαφορετικό από την ίδια: η δράση των ενστικτών, παρορμήσεων, φόβων και της επιθυμίας της οικειοποίησης. Η γνώση παράγεται στη σκηνή όπου αυτά τα στοιχεία παλεύουν το ένα ενάντια στο άλλο». (D.F. Bouchard (ed.), *Language, Counter – Memory, Practice: selected essays and interviews by Michel Foucault*, “History of Systems of Thought”, σελ. 202).

⁶³ Βλπ. σχετικά: Michel Foucault: *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη, εκδ. Ράππα, Αθήνα 1989, (*Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Gallimard, Paris, 1976. Αγγλ. εκδ. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*).

⁶⁴ Βλπ. και συνέντευξη στον Francois Ewald, περιοδικό *Διαβάζω*, ‘*Αφιέρωμα στον Michel Foucault*’, τεύχος αρ. 125, 28/08/1985, σελ. 25.

«ειδικών» (γιατροί, ψυχολόγοι, ψυχίατροι κ.ά.) επιδιώκεται υποτίθεται η «αναμόρφωση» του εγκληματία και, μέσα από συνεχή εποπτεία και έλεγχο, η επανένταξή του στην «κανονικότητα» της κοινωνικής ζωής.⁶⁵

Ο Foucault θεώρησε την τιμωρία και την φυλακή ως ανήκουσες σε μια «**πολιτική τεχνολογία του σώματος**». Η εξέτασή του έλαβε ως *αφετηρία* της όχι κάποια ιστορία του θεσμού αλλά *τις εξεγέρσεις που έλαβαν χώρα σε διάφορες φυλακές από τα τέλη της δεκαετίας του 1960*.⁶⁶ Αυτές υπήρξαν αντιστάσεις ενάντια στην ίδια την υλικότητα της φυλακής και την τιμωρία των οργάνων εξουσίας.

Σε τι οφείλεται λοιπόν η μεγάλη ανθεκτικότητα της φυλακής μέσα στο χρόνο; Τι έκανε εφικτή τη φυλακή; Με ποιον τρόπο αυτή η απάντηση στο ζήτημα του σωφρονισμού κατέληξε να «*θεωρείται κάτι το εντελώς φυσικό, προφανές και απαραίτητο*»;⁶⁷

Ο «*αποικισμός του σωφρονιστικού συστήματος από τη φυλακή*» θεωρείται από τον Foucault ως ένα «συμβάν» το οποίο δεν αποτελεί απλή συνέπεια της ποινικής σκέψης ή των σχετικών θεσμών. Η γέννηση της φυλακής, η καθιέρωσή της ως «*γενικευμένη τιμωρητική πρακτική*» των σύγχρονων κοινωνιών, αποτελεί «*ένα κεφάλαιο στην ιστορία της αιτιολογίας των ποινών*».⁶⁸ Για τον Foucault δεν μπορούμε να υιοθετήσουμε μια και μόνη, ενιαία ερμηνευτική αρχή όπως μια ορισμένη *ανθρωπολογική δομή* ή έναν συγκεκριμένο *οικονομικό μηχανισμό*. Το ερώτημα παραμένει: πώς έγινε δυνατή η μεγιστοποίηση της χρήσης της φυλακής;

«*Για να καταλάβουμε τι τιμωρείται και γιατί, ας θέσουμε την ερώτηση: πώς τιμωρείται;*»

Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η διάκριση ανάμεσα σε αυτό που θεωρείται εγκληματικό ή όχι σε μια εποχή, δεν μπορεί να διερευνηθεί παρά με *αφετηρία τις πρακτικές εκείνες οι οποίες γεννούν αυτή τη διάκριση*. «*Για να καταλάβουμε τι τιμωρείται και γιατί, ας θέσουμε την ερώτηση: πώς τιμωρείται;*». Το αντικείμενο δηλαδή ερμηνεύεται από ό,τι συγκρότησε την πρακτική του.

Με τη μέθοδο της «*αιτιώδους αποσύνθεσης*» (*demultiplication causale*) ο Foucault εξετάζει τη διαδικασία με την οποία *η πρακτική του εγκλεισμού ενσωματώθηκε στο ποινικό σύστημα*. Στην πορεία της *γενεαλογικής* του ανάλυσης θα ακολουθήσει ορισμένους κανόνες: Κατ' αρχήν, η μελέτη των ποινικών μηχανισμών δεν πρέπει να επικεντρωθεί αποκλειστικά και μόνο στα κατασταλτικά τους αποτελέσματα ' θα πρέπει να εξετάσουμε και μια **σειρά «θετικών» αποτελεσμάτων**, μια και η τιμώρηση είναι «*μια σύνθετη κοινωνική λειτουργία*». Δεύτερον, οι τιμωρητικές μέθοδοι πρέπει να αναλυθούν «*όχι ως απλές συνέπειες των κανόνων δικαίου ή ως δείκτες κοινωνικών δομών*», αλλά ως ιδιαίτερες **τεχνικές**. Οι ποινές πρέπει να εξεταστούν «*μέσα από τη σκοπιά της πολιτικής τακτικής*». Τρίτον: θα πρέπει να διερευνήσουμε κατά πόσον **η ιστορία του ποινικού δικαίου** και αυτή των λεγόμενων **επιστημών του ανθρώπου** έχουν στην πραγματικότητα «*μια κοινή μήτρα*» και μήπως τελικά πηγάζουν και οι δύο τους από μια διαδικασία σχηματισμού «*επιστημολογικο-νομική*». Εν ολίγοις, να τοποθετηθεί «*η τεχνολογία της εξουσίας σαν κανόνας τόσο του εξανθρωπισμού των ποινών όσο και της γνώσης του ανθρώπου*». Τέλος, τέταρτον, οφείλουμε να ερευνήσουμε μήπως «*η είσοδος της ψυχής στην σκηνή της ποινικής δικαιοσύνης*» και επιπρόσθετα, η «*παρεμβολή στη δικαστική πρακτική μιας ολόκληρης “επιστημονικής” γνώσης*», μήπως είναι «*το αποτέλεσμα μιας μεταβολής στον τρόπο που το ίδιο το σώμα βάλλεται από τις σχέσεις εξουσίας*».⁶⁹

Μια συνέπεια της άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας υπήρξε η **κατασκευή του «homo criminalis»**. Με τη μετάβαση στη πειθαρχία και την εποχή του μεγάλου εγκλεισμού η θεωρητική σχέση μεταξύ νόμου, εγκλήματος και

⁶⁵ με την εξατομικευμένη μεταχείριση και τη συνεχή παρακολούθηση των κρατουμένων από «ειδικούς», δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη νέων κλάδων γνώσης (εγκληματολογία, ποινολογία κ.ά). Ακόμη, λόγω ακριβώς της αποτυχίας της «αναμορφωτικής» της αποστολής, η φυλακή δημιούργησε επί της ουσίας μια ολόκληρη εφεδρεία υπότροπων καταδίκων, δυνάμει εγκληματιών, ανέργων και πιθανών μελλοντικών συνεργατών της αστυνομίας.

⁶⁶ Βλπ. αναλυτικά για την ομάδα GIP στο: Μισέλ Φουκό: *Ο μεγάλος εγκλεισμός - Το πείραμα της ομάδας πληροφόρησης για τις φυλακές*, εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 1999, κυρίως τα κείμενα: “Για τον σωφρονιστικό εγκλεισμό” (“A propos de l'enfermement penitentiaire”, συζήτηση με τους A. Krywain και F. Ringelheim, στο *Dits et ecrits 1954-1988*, τομ. II: 1970-1975, σ. 435-445), “Φυλακές και εξεγέρσεις στις φυλακές” (“Gefangnisse und Gefangnisrevolten” συζήτηση με τον B. Morawe, στο *Dits et ecrits 1954-1988*, τομ. II: 1970-1975, σ. 425-432), “Ο μεγάλος εγκλεισμός” (“Die grosse Einsperrung” συζήτηση με τον N. Meienberg, 1972, στο *Dits et ecrits 1954-1988*, τομ. II: 1970-1975, σ. 296-306), “Η φυλακή όπως τη βλέπει ένας γάλλος φιλόσοφος” (“Il carcere visto da un filosofo francese” συζήτηση με τον F. Scianna, 1975, στο *Dits et ecrits 1954-1988*, τομ. II: 1970-1975, σ. 725-731), “Συνέντευξη του Μισέλ Φουκό” (“Interview de Michel Foucault” συζήτηση με τον C. Baker, Απρίλιος 1984, στο *Dits et ecrits 1954-1988*, τομ. IV: 1980-1988, σ. 688-696).

⁶⁷ Michelle Perrot, *L'impossible prison. Debat avec Michel Foucault*, Le Seuil, 1980, σελ. 43.

⁶⁸ Michelle Perrot, *L'impossible prison*, σελ. 33.

⁶⁹ Βλπ. σχετικά το αφιέρωμα του περιοδ. *Διαβάζω* στον Foucault, τευχ. 125 (28-08-1985).

ποινής μεταβάλλεται ριζικά. Τώρα οι δικαστικές κρίσεις στοχεύουν στη σκέψη και τη βούληση του κατηγορούμενου. Η τιμωρία στοχεύει την ψυχή. Αυτά που ενδιαφέρουν περισσότερο τη δικαιοσύνη είναι τα πάθη, τα ένστικτα, οι πιθανές ανωμαλίες, οι αδυναμίες, η μη προσαρμοστικότητα του δράστη, οι ενδεχόμενες επιδράσεις του περιβάλλοντος και της κληρονομικότητας, παρά η ίδια η πράξη.

«*Η φυλακή είναι ένα εξοντωτικό εργαλείο πειθαρχίας*» λέει ο Foucault. Διαμέσου της απομόνωσης, της καταναγκαστικής εργασίας, της συνεχούς επιτήρησης επιβάλλεται η τάξη και η ομαλότητα, εμποδώνεται η ιεραρχία. Η αναμόρφωση του κατάδικου διαμέσου των εσωτερικών μηχανισμών της φυλακής υπερβαίνει τον ποινικό νόμο, είναι πλεονάζον, το «επανορθωτικό συμπλήρωμα» (“*supplement correctif*”) που προστίθεται στην αποστέρηση της ελευθερίας. Η φυλακή, τόπος εκτέλεσης της ποινής, δεν υπάρχει μόνο για να εφαρμόσει την δικαστική απόφαση: παραλαμβάνει έναν παραβάτη και θα κατασκευάσει εν τέλει έναν εγκληματία. Ολόκληρη η προσωπικότητα του έγκλειστου υποβάλλεται σε λεπτομερή κλινική εξέταση και κατασκευάζεται το ανάλογο στερεότυπο...

Περίπου κατά την περίοδο 1820-1845 διατυπώθηκαν σοβαρές ενστάσεις για τον ρόλο της φυλακής οι οποίες μέχρι και σήμερα παραμένουν επίκαιρες: Η φυλακή δεν μείωσε την εγκληματικότητα. Ο εγκλεισμός συνδέεται άμεσα με την αυξημένη υποτροπή. Οι συνθήκες εγκλεισμού, το πρότυπο μεταχείρισης του εγκληματία, τα μέσα βίαιου καταναγκασμού, η διαφθορά των ανθρωποφυλάκων οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια στην ηθική-πνευματική εξόντωση ή την κατασκευή χειρότερων εγκληματιών. Οι κοινωνικές συνθήκες υποδοχής μετά την απόλυση του κρατούμενου, δεν επιτρέπουν ούτε τα στοιχειώδη για την επανένταξη ‘πιθανότερο αποτέλεσμα είναι η «επιστροφή» στη φυλακή.

Όμως, οι βασικές αρχές της σωφρονιστικής τακτικής είναι διεθνείς, έχουν ζωή πάνω από 150 χρόνια και εξακολουθούν να μένουν ανεφάρμοστες: Αρχή της αναμόρφωσης ‘ αρχή της ταξινόμησης ‘ αρχή της μεταβλητότητας των ποινών ‘ αρχή της εργασίας ως υποχρέωσης και δικαιώματος ‘ αρχή της σωφρονιστικής εκπαίδευσης ‘ αρχή του τεχνικού ελέγχου της κράτησης ‘ αρχή των θεσμικών παραρτημάτων.

Αλλά, εν τέλει, μπορούμε πράγματι να υποστηρίξουμε πως η φυλακή «απέτυχε»; Παρά τα λεγόμενα περί του αντιθέτου, με μια έννοια η φυλακή ως θεσμός επιτυγχάνει τον αληθινό της στόχο: συγκροτεί ένα κλειστό κύκλωμα, έναν συγκεκριμένο εγκληματικό χώρο τον οποίο οργανώνει, τον διαρθρώνει, τον ελέγχει εύκολα και τον επιτηρεί διαρκώς ‘ εκεί συνωστίζονται επαίτες, άνεργοι, εξαθλιωμένοι κλέφτες, το κοινωνικό περιθώριο. Έπειτα από την απόλυση οι κατάδικοι θα επιδιωχθεί να χρησιμοποιηθούν ως καταδότες και εγκάθετοι της αστυνομίας. Όπως διαπιστώνει εύστοχα ο Foucault, *το σχήμα αστυνομία- φυλακή- εγκληματικότητα αλληλοσυμπληρώνεται και λειτουργεί χωρίς διακοπή.*

Αυτό που μπορούμε σήμερα να διαπιστώσουμε είναι η σταδιακή μετατροπή ολόκληρου του κοινωνικού σώματος σε ένα «**αρχιπέλαγος εγκλεισμού**». Μια ολόκληρη ακολουθία ιδρυμάτων υποδέχεται το άτομο και μερμνά για τους «αποκλίνοντες»: σχολεία, εργαστήρια, εργατικές συνοικίες, νοσοκομεία, ψυχιατρεία, άσυλα και αναμορφωτήρια, ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας και ορφανοτροφεία, σωφρονιστήρια και φυλακές. *Ο εγκλεισμός στρατολογεί τους εγκληματίες που του είναι αναγκαίοι στο κοινωνικό πεδίο:* ο χώρος των κακοποιών δεν βρίσκεται έξω από το σύστημα, είναι μέσα στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου, στο κέντρο του νόμου. Η τεράστια έκταση του εγκλεισμού νομιμοποιεί και φυσικοποιεί την τιμωρητική εξουσία. Η νέα κυρίαρχη του παιχνιδιού θα είναι η «**νόρμα**», η «**κανονικότητα**».

«*...Η φυλακή δεν είναι η θυγατέρα των νόμων ούτε των κωδίκων, ούτε της δικαστικής μηχανής ‘ δεν είναι υποταγμένη στο δικαστήριο σαν το πειθήνιο ή αδέξιο όργανο των αποφάσεων που παίρνει και των αποτελεσμάτων που θα ήθελε να επιτύχει ‘ αντίθετα, το δικαστήριο είναι εκείνο που βρίσκεται έξω από αυτή και υποταγμένο σ’ αυτήν*».⁷⁰

Η Πορεία του Εγκληματολογικού Λόγου

Η *εγκληματολογία* γεννιέται μέσα από τον επιστημονικό θετικισμό του 19^{ου} αιώνα: κοινή επιστημολογική βάση είναι η πίστη στη δυνατότητα απόλυτου διαχωρισμού του παρατηρητή από το εποπτευόμενο αντικείμενο. Η ιταλική θετικιστική σχολή της εγκληματολογίας, με προεξάρχουσα μορφή της τον Ferri, διαμορφώνεται με πρότυπο τις φυσικές επιστήμες και θέτει ως στόχο την εξήγηση του εγκλήματος: το πέρασμα στην εγκληματική πράξη θεωρείται εξαρτημένη μεταβλητή και επιχειρείται ο καθορισμός των ανεξάρτητων μεταβλητών που

⁷⁰ Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*, Ράππα 1976.

συνδέονται με αυτή τη μετάβαση. Έτσι πιστεύεται πως μπορούν να επισημανθούν οι γενεσιουργοί παράγοντες του εγκλήματος, να προβλέπεται η εμφάνισή του, να επιτυγχάνεται ο έλεγχός του.

Μέσα στα πλαίσια του θετικιστικού παραδείγματος αναφέρονται τρεις κύριες προσεγγίσεις. Η «βιολογική-γενετική» (παραδοσιακή εγκληματολογία) με πρότυπο τις φυσικές επιστήμες, έχει κατεύθυνση αιτιολογική-(μηχανιστική) ντετερμινιστική και στόχος της είναι ο προσδιορισμός των «αιτίων του εγκλήματος», η εγκαθίδρυση αιτιωδών σχέσεων μεταξύ βιολογικών, ψυχολογικών και κοινωνιολογικών παραγόντων και «πέραςματος στην εγκληματική πράξη». Εδώ ο εγκληματίας θεωρείται είτε ότι έχει διαφορετικά ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά και «άλλη προσωπικότητα» είτε διαφορετικές συνθήκες κοινωνικού περιβάλλοντος από τον μη εγκληματία. Αυτή η διαφορά τους είναι που οδηγεί εν τέλει στο έγκλημα.

Η κριτική στην παραδοσιακή εγκληματολογία είναι δριμεία: το έγκλημα δεν αποτελεί πρόσφορο αντικείμενο επιστήμης ‘ δεν αποτελεί ανεξάρτητη πραγματικότητα αλλά μια κατασκευή από αυτούς που έχουν τη δύναμη και την εξουσία να το κάνουν. Δεν υπάρχει διαφορετική εσωτερική ιδιοσυστασία για την εγκληματική και μη συμπεριφορά ‘ διαφορετική είναι μόνο η αξιολόγηση, η οποία ασφαλώς δεν είναι «αντικειμενική» ή ίδια για όλα τα κοινωνικά στρώματα. Έπειτα, με μια έννοια το έγκλημα δεν αποτελεί ούτε καν εμπειρικό δεδομένο. Η εικόνα από τις σχετικές στατιστικές είναι απατηλή: η στατιστική δεν καταγράφει το εγκληματικό φαινόμενο αλλά τη δραστηριότητα των διωκτικών και κατασταλτικών μηχανισμών. Τέλος, η ίδια η σύγκριση εγκληματιών και μη είναι ανεπαρκής: οι χαρακτηρισμένοι επισήμως ως εγκληματίες δεν είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα του συνόλου, αλλά προϊόν αστυνομικής και δικαστικής διήθησης.

Μια απάντηση στα προβλήματα και τα αδιέξοδα της παραδοσιακής εγκληματολογίας δόθηκε από κάποιους επιγόνους της λεγόμενης «σχολής του Chicago». Τώρα το έγκλημα δεν αντιμετωπίζεται σαν ατομική δράση αλλά ως κοινωνική δραστηριότητα. Το «γιατί» κάποιος έγινε παραβάτης δεν ενδιαφέρει. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι το «πώς» εκδηλώνεται η εν λόγω δραστηριότητα, ποιοι είναι οι τρόποι οργάνωσής της, ποια η σχετική ιδεολογία κλπ. Το υποκείμενο εδώ επιλέγει συνειδητά δεν αντιδρά παθητικά σε ερεθίσματα. Το πρότυπο που ακολουθείται τώρα είναι εκείνο της «κοινωνιολογίας των επαγγελματικών οργάνωσεων». Ως κριτήριο δεν λαμβάνεται πλέον ο νομικός ορισμός του εγκλήματος, δεν τοποθετούμαστε σε εννοιολογικό επίπεδο, δεν ενδιαφέρουν οι αφαιρέσεις. Αυτό, που έχει σημασία είναι η ίδια η (εγκληματική) δραστηριότητα. Από πλευράς μεθοδολογίας, οι εγκληματολόγοι αυτής της σχολής υιοθετούν την προοπτική του ίδιου του εγκληματία, περιγράφουν τις κοινωνικές σχέσεις του όπως προσλαμβάνονται από τον ίδιο.

Οι εμπειρικές έρευνες εν τούτοις έχουν δείξει κάτι πολύ σημαντικό: από το σύνολο των εγκλημάτων που διαπράττονται, μόλις το 20% περίπου «ανακαλύπτεται». Πρόκειται για τον λεγόμενο «σκοτεινό αριθμό» της εγκληματικότητας. Περνούμε τώρα στην «εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης».

Με δεδομένο το ότι εγκληματίας δεν είναι αυτός που περνά στην σχετική πράξη, αλλά αυτός που ορίζεται ως τέτοιος από τα αρμόδια όργανα που νομιμοποιούνται να το πράξουν, το ίδιο το «πέραςμα στην πράξη», βάση της παραδοσιακής εγκληματολογίας, παύει να έχει σημασία εφόσον ο δράστης δεν ανακαλυφθεί, δικαστεί και καταδικαστεί. Εδώ λοιπόν, αυτό που ενδιαφέρει εγκληματολογικά είναι, όχι το πέραςμα στην πράξη, αλλά η επίσημη κοινωνική αντίδραση. Ποιοι παράγοντες είναι καθοριστικοί στην δημιουργία εγκλημάτων; Ο τρόπος δράσης της αστυνομίας, η κατανομή της αστυνόμευσης στα κοινωνικά στρώματα, ο τρόπος ερμηνείας του νόμου από τον δικαστή, ο τρόπος εκτίμησης των αποδείξεων κ.ά. Ποιοι εν τέλει καταγράφονται στις επίσημες στατιστικές ως εγκληματίες; Αυτοί μόνο που θα επιλεγούν ως τέτοιοι και οι οποίοι δεν είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα όσων περνούν στην πράξη.⁷¹

Αυτά που μελετώνται εδώ είναι οι διαδικασίες επιλογής, εισόδου και εξόδου από το ποινικό σύστημα, οι κοινωνικές συνέπειες του στίγματος, οι διεργασίες εσωτερίκευσης του από το φορέα του και η υιοθέτηση του κοινωνικού ρόλου που επιβλήθηκε.

Μια ακόμη σημαντική αντίδραση στην παραδοσιακή εγκληματολογία είναι η, μαρξιστικών καταβολών, «κριτική εγκληματολογία». Αφετηρία εδώ είναι η θέση πως η «οικονομική υποδομή» είναι καθοριστική, σε τελευταία ανάλυση, για κάθε κοινωνική «υπερδομή». Η προοπτική είναι τώρα αυτή της πάλης των τάξεων. Ο ποινικός νόμος δεν αποτελεί μέσο προστασίας κοινών αξιών αλλά όργανο προάσπισης των συμφερόντων της κυρίαρχης κοινωνικοοικονομικά τάξης εις βάρος της εργατικής τάξης. Το έγκλημα δεν μπορεί να ορίζεται νομικά ‘ αποτελεί μόνον την παραβίαση των πολιτικά καθορισμένων ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η «εγκληματολογία της κοινωνικής

⁷¹ Έτσι, τα εμπειρικά δεδομένα, σύμφωνα με τον Η. Δασκαλάκη, δείχνουν για παράδειγμα πως δεν αποτελεί χαρακτηριστικό των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων να δρουν εγκληματικά, αλλά αντίθετα όλες οι τάξεις φαίνεται πως μετέχουν περίπου το ίδιο στο έγκλημα (σχετικά: Η. Δασκαλάκης: *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Σάκκουλας 1985).

αντίδρασης», σύμφωνα με τους παραπάνω μαρξιστές προτείνει μόνο μερικές μεταρρυθμίσεις, ασκεί κριτική που μένει μόνο στο επίπεδο των απλών οργάνων (αστυνομία, δικαστήρια, φυλακές) ενώ αφήνει έξω από την οπτική της αυτούς που χειραγωγούν τα όργανα αυτά... Οι πραγματικές αιτίες της εγκληματικότητας πρέπει να αναζητηθούν στις εσωτερικές αντιφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος. Το έγκλημα, επομένως, ανήκει εδώ στο πεδίο της γενικότερης κοινωνικής σύγκρουσης, είναι κοινωνική όχι ατομική δράση, μία από τις συνέπειες της πάλης των τάξεων.

ΔΟΜΗΣΗ, ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ

Η μελέτη της δομής, οργάνωσης και λειτουργίας των φυλακών, περιλαμβάνει ως αναπόσπαστο μέρος της την εξέταση της αρχιτεκτονικής μορφής, της οικοδομικής κατασκευής, της χωροταξικής κατανομής, της γεωγραφικής τοποθέτησης, της εσωτερικής χωρητικότητας καθώς και της σωφρονιστικής διάρθρωσης των εν λόγω καταστημάτων.

Κατηγορίες Σωφρονιστικών Συστημάτων - Αρχιτεκτονικοί Τύποι των Φυλακών

Οι τρόποι με τους οποίους οργανώνεται η ζωή των εγκλειστών κατηγοριοποιούνται στα εξής συστήματα: (1) **Κοινοβιακό**: εδώ οι κατάδικοι βρίσκονται σε συνεχή επαφή και επικοινωνία μεταξύ τους ημέρα και νύχτα, κοιμούνται σε μεγάλους θαλάμους, τρώγουν σε κοινές τραπεζαρίες, εργάζονται σε κοινούς χώρους. (2) **Απομονωτικό** (τέλη 18^{ου} αιώνα, Pennsylvania): ο κατάδικος βρίσκεται μέσα σε ένα κελί όπου κοιμάται, τρώγει και εργάζεται. (3) **Μικτό** (1816, Auburn): συγκερασμός των δύο προηγούμενων συστημάτων ‘ απομόνωση τη νύχτα και από κοινού διαβίωση την ημέρα υπό καθεστώς απόλυτης σιωπής. (4) **Προοδευτικό** (ή αλλιώς «ιρλανδικό») (1840, Norfolk): κλιμάκωση του χρόνου εκτέλεσης της ποινής σε διάφορες φάσεις σταδιακής ελάφρυνσης των όρων κράτησης, με κριτήριο τη μεταβολή της συμπεριφοράς του κατάδικου.

Κατά τον 18^ο αιώνα όπως έχουμε δει, μεταβαίνουμε από την τιμωρία στην αναμόρφωση: εμφανίζεται για πρώτη φορά η προσπάθεια για «ηθική καλυτέρευση» του κατάδικου μέσω αυστηρής και άτεγκτης πειθαρχίας, λεπτομερούς και συνεχούς ελέγχου, επιμελούς εργασίας, μέσω θρησκευτικής και ηθικοπλαστικής νοουθεσίας. Ταυτόχρονα θα κριθεί κάποια στιγμή αναγκαίος ο διαχωρισμός των κρατούμενων ανάλογα με τα εγκλήματα και το φύλο. Με πρόθεση το σωφρονισμό και τον εκφοβισμό, η αντίστοιχη αρχιτεκτονική της εποχής εμπνέει δέος, εκφράζει με την εξωτερική εμφάνιση των κτιρίων τη δύναμη και με την εσωτερική τους διαρρύθμιση την απαίτηση ολοκληρωτικού ελέγχου πάνω στο άτομο. Στο σύνολο του δομημένου χώρου επικρατεί η ιεραρχημένη οργάνωση με χρήση των κανόνων συμμετρίας και τυποποίησης.⁷² Έκφραση των παραπάνω αντιλήψεων θα αποτελέσει το **Panopticon** του **J. Bentham** (1791).⁷³

Το έτος 1851, ο πρωσικός ποινικός κώδικας θα καθιερώσει ως κύρια ποινή την στέρηση της ελευθερίας με στόχο τη βελτίωση και επανένταξη του κρατούμενου στη κοινωνία μέσω μιας συνολικής διαπαιδαγώγησης.: τα παλαιά μεγάλα ομαδικά κελιά καταργούνται σιγά σιγά και τη θέση τους θα πάρει ένας μακρύς διάδρομος με πολλά ατομικά κελιά κατά μήκος του. Η αρχιτεκτονική αρχή του διαχωρισμού του χώρου σε πολλά ατομικά κελιά βρίσκει εφαρμογή πρώτη φορά στις φυλακές του Genter το 1777. Μειονέκτημα: οι πολύ μεγάλοι διάδρομοι.

Στις ΗΠΑ θα εμφανιστεί το λεγόμενο «**Pennsylvania-System**» («ακτινωτό» ή «αστεροειδές»). Εφαρμόζεται πρώτη φορά το 1829 στο Cherry Hill (Eastern Penitentiary of Philadelphia) και έχει ως βάση του την ακτινωτή διάταξη μονώροφων πτερύγων με κελιά γύρω από ένα πύργο ελέγχου: πλήρης απομόνωση και εργασία μέσα στα ατομικά κελιά ως προϋπόθεση αναμόρφωσης (απομονωτικό σύστημα). Η παραγωγικότητα όμως της συλλογικής εργασίας είναι σαφώς μεγαλύτερη σε ομαδικά εργαστήρια ‘ θα κυριαρχήσει με το καιρό το λεγόμενο «**μικτό**» σύστημα: συλλογική εργασία (εν μέσω άκρας σιωπής) την ημέρα, πλήρης απομόνωση μόνο τη νύχτα. Το σύστημα αυτό θα εφαρμοστεί κατ’ αρχήν στην φυλακή Auburn της Νέας Υόρκης (Sing-Sing) το 1823. Τα κελιά εδώ είναι μικρά μια και οι κρατούμενοι δεν εργάζονται σε αυτά. Στην Ευρώπη αντίθετα θα κυριαρχήσει το απομονωτικό σύστημα: με το Pennsylvania-System θα χτιστεί στο Λονδίνο το 1842 η γνωστή φυλακή Pentonville. Στη Γαλλία, το 1898, στις φυλακές Fresnes, εμφανίζεται ένα άλλο σύστημα, το «**Telefon- Stangeplan**» («τηλεγραφοξύλο»). Εδώ οι πτέρυγες με τα κελιά τέμνονται κάθετα από ένα συνδετικό διάδρομο.

⁷² Χρυσή Σταυροπούλου: *Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών*, περιοδ. Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 41-42, 1990

⁷³ Πανοπτική μορφή θα έχει η φυλακή Milbank κοντά στο Λονδίνο (1816-1822).

Εξέλιξη του απομονωτικού και μικτού συστήματος θα αποτελέσει το λεγόμενο «προοδευτικό» σύστημα, το οποίο υλοποιείται πρώτα στην Ιρλανδία, και αποβλέπει στη βαθμιαία ελάττωση της φυλάκισης από την αυστηρή απομόνωση έως την εργασία έξω από τη φυλακή.

Στον **Ελληνικό** Σωφρονιστικό Κώδικα υπάρχει διάκριση μεταξύ μακροχρόνιας ποινής στερητικής της ελευθερίας, βραχυχρόνιας και μέσης διάρκειας. Η μακροχρόνια διαχωρίζεται σε ισόβια κάθειρξη και πρόσκαιρη.

Για την ισόβια κάθειρξη ορίζεται από το συμβούλιο του σωφρονιστικού καταστήματος η διάρκεια μιας πρώτης φάσης απομόνωσης και ακολουθεί σύστημα κοινής διαβίωσης.

Στην πρόσκαιρη κάθειρξη εφαρμόζεται σύστημα καθαρά προοδευτικό: πρώτα εφαρμόζεται η λεγόμενη φάση της «παρατήρησης». Κατά την περίοδο αυτή ο κατάδικος βρίσκεται σε απομόνωση η οποία του δημιουργεί ψυχολογικό σοκ και απορρυθμίζει την προσωπικότητά του. Ερευνάται τώρα η σωματική και ψυχική του υγεία, οι κλίσεις του στην εργασία, το κοινωνικό του περιβάλλον και η οικονομική του κατάσταση. Καταγράφονται όλα σε ατομικό φάκελο ώστε να καθοριστεί η αρμόζουσα μεταχείριση. Η περίοδος παρατήρησης διαρκεί το πολύ έξι μήνες (η απομόνωση μπορεί να διακοπεί για λόγους επικινδυνότητας και νωρίτερα).

Μετά από τη φάση παρατήρησης ακολουθεί κοινή διαβίωση (άρθρα 108, 110), μικτό σύστημα χωρίς επιβολή σιωπής. Κατά την περίοδο αυτή οι κρατούμενοι κατανέμονται σε τρεις «τάξεις»: Τρίτη τάξη για περίπου ένα έτος (λαμβάνει χώρα εδώ εκτίμηση της διαγωγής του), δεύτερη και έπειτα πρώτη. «Προαγωγή» στην πρώτη τάξη υποθέτει ότι ο κατάδικος είναι άξιος εμπιστοσύνης, ο «υποβιβασμός» παρ' όλα αυτά είναι πάντοτε δυνατός.

Μετά από την φάση του κοινού βίου και ύστερα από την κατ' ελάχιστον παραμονή στην πρώτη τάξη για 4 μήνες, υπό την προϋπόθεση καλής διαγωγής και σαφούς «βελτίωσης», ο κατάδικος περνά στην τρίτη φάση του προοδευτικού συστήματος που ονομάζεται «περίοδος ημιελευθερίας»: τώρα οι κατάδικοι, σε ειδικό τμήμα των κτιρίων, απολαμβάνουν περισσότερες ανέσεις και ελευθερίες, η τάξη στηρίζεται μάλλον στην αυτοπειθαρχία παρά στον καταναγκασμό. Έξι μήνες πριν την οριστική απόλυση ο κρατούμενος μπορεί να παίρνει άδεια απουσίας από τη φυλακή μέχρι 4 ημέρες.

Όσον αφορά τις ποινές άνω του έτους, προβλέπεται μισ περίοδος απομόνωσης κατά το μέγιστο 30 ημερών και μετά ακολουθεί μικτό σύστημα χωρίς τήρησης σιωπής. Οι κατάδικοι χωρίζονται σε ομάδες ανάλογα με την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα. Η μεταχείριση εξατομικεύεται σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά. Μετά την έκτιση του ¼ της ποινής προβλέπεται δυνατότητα μεταγωγής σε ανοιχτό σωφρονιστικό κατάστημα.

Τέλος, για τις βραχυχρόνιες ποινές κάτω του έτους, ο κατάδικος υποβάλλεται σε απομόνωση για τις 8 πρώτες ημέρες της κράτησης και μόνο για 3 ώρες την ημέρα βγαίνει σε ειδικό προαύλιο. Έπειτα ακολουθεί μικτό σύστημα. Η τάση είναι να αντικαθίστανται οι ποινές αυτές με μέτρα ανοιχτού περιβάλλοντος (αναστολή) ή να μετατρέπονται σε χρηματικές ποινές.

Στην **Ελλάδα** ουσιαστικά μέχρι και το 1911 δεν έχουμε καθορισμένα σωφρονιστικά συστήματα: παλαιά φρούρια, ιδιωτικοί οίκοι που ενοικίαζε το Κράτος. Ένας νέος νόμος το 1911 θα ορίσει το «απομονωτικό» ως το επίσημο σύστημα για τις δικαστικές φυλακές και το «μικτό» στις κεντρικές και αγροτικές φυλακές. Το 1925, για όλες τις κατηγορίες φυλακών, καθιερώνεται το «προοδευτικό» σύστημα. Τα είδη σωφρονιστηρίων στον Ελλαδικό χώρο είναι από το πρώτο τέταρτο του αιώνα έως και σήμερα τα εξής: (α) δικαστικές φυλακές για υπόδικους και για καταδικασμένους έως ένα χρόνο, (β) κεντρικές φυλακές για ποινές άνω του ενός χρόνου. Αυτές μπορεί να είναι είτε αγροτικές (αγροτικές εργασίες στην ύπαιθρο), είτε βιομηχανικές (εργασία των καταδίκων σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις), (γ) φυλακές-σχολεία ανηλίκων και (δ) φυλακές σανατόρια ή θεραπευτήρια.⁷⁴

Το Πειθαρχικό Καθεστώς της Φυλακής - Οργάνωση της Εργασίας, Αγωγή, Ιατρικές Μέθοδοι Επηρεασμού της Προσωπικότητας των Κατάδικων

Στη φυλακή δεν υφίσταται αυτοδιάθεση των κρατούμενων, η έννοια της επιλογής είναι άγνωστη. Το φαγητό, ο ύπνος, ο ρουχισμός, η εργασία, όλα είναι λεπτομερώς ρυθμισμένα, μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο υποχρεώσεων που συνιστά το «πειθαρχικό καθεστώς» της φυλακής.⁷⁵

⁷⁴ Με τα κριτήρια που καθορίζουν τη διάκριση των σωφρονιστικών καταστημάτων πραγματοποιείται και η κατανομή των κρατουμένων σε αυτά, μετά από υποχρεωτική ψυχοβιολογική εξέταση (άρθρο 7 του Σωφρ. Κωδ.). Στις δικαστικές φυλακές εισάγονται με ποινή μικρότερη του έτους και οι καταδικασμένοι για έγκλημα εξ αμελείας ανεξάρτητα διάρκειας ποινής (άρθρο 14). Στις κεντρικές εισάγονται εκείνοι με ποινή άνω του έτους, πρόσκαιρη, αόριστη ή ισόβια κάθειρξη (καθώς και οι θανατοποινίτες) (άρθρο 15). Στις αγροτικές φυλακές: ποινή άνω του έτους και πρόσκαιρη κάθειρξη, για όσους είναι ικανοί για εργασίες στην ύπαιθρο ' εδώ μπορούν να μεταφερθούν και κάποιοι ισοβίτες μετά την έκτιση 15 χρόνων σε κεντρική φυλακή (άρθρο 16). Στα ανοικτά καταστήματα δεν υπάρχουν κάγκελα, ψηλοί τοίχοι και ένοπλοι φύλακες ' αναφέρονται σε «αναμορφωμένους» ή ακίνδυνους και αυτοπειθαρχούμενους κατάδικους (άρθρο 17).

Σύμφωνα με το άρθρο 91 του Σωφρονιστικού Κώδικα η τιμωρία των «πειθαρχικών παραπτώματων» αποσκοπεί στον «εθισμόν εις πειθαρχίαν και διερέθισιν προς ομαλήν εν κοινώ διαβίωσιν»... Στην πραγματικότητα, όπως επισημαίνει και ο Η. Δασκαλάκης, η πειθαρχία δεν εξυπηρετεί την κοινωνική προσαρμογή του κατάδικου αλλά την ασφάλεια της φυλακής. «Η πειθαρχία καθιστά τον κατάδικο χειραγωγίσιμο, έτσι ώστε να υπόκειται χωρίς αντίδραση στους διάφορους καταναγκασμούς».⁷⁶

Το τι συνιστά «πειθαρχικό αδίκημα» ορίζεται, εσκεμμένα με πολύ γενικούς όρους, στο άρθρο 94: κάθε πράξη ή παράλειψη που τελείται με πρόθεση ή λόγω βαρείας αμελείας και διακυβεύει την υγιεινή, την τάξη και ασφάλεια στο σωφρονιστικό κατάστημα ή αντιστρατεύεται στον σκοπό της σωφρονιστικής μεταχείρισης, θεωρείται πειθαρχικό παράπτωμα. Ασφαλώς εδώ εμπίπτει ουσιαστικά κάθε μικρή παρέκκλιση και άρνηση υποταγής στις διαταγές.

Οι αρχικοί τρόποι καθιέρωσης της εργασίας μετά το τέλος του μεσαίωνα στις πρώτες φυλακές, ήταν ο εξαναγκασμός των επαιτών και φυγόπων στον τακτικό βίο. Αργότερα, η εργασία θα συνδεθεί με τον τιμωρητικό χαρακτήρα της ποινής. Το άρθρο 53 αναφέρει πως η εργασία, η οποία είναι υποχρεωτική, αποσκοπεί στη «βελτίωση» των κρατούμενων εφόσον με τον τρόπο αυτό συνηθίζουν σε φιλόπονο βίο, διατηρούν την σωματική και ψυχική τους υγεία και επιπρόσθετα εκπαιδεύονται σε κάποιο βιοποριστικό επάγγελμα. Στο απομονωτικό σύστημα η εργασία είναι αναγκαστικά χειροτεχνική (στην περίπτωση ενδείξεων «βελτίωσης» μπορεί να ανατεθούν στους κατάδικους αυτούς εργασίες ανθοκομικές ή κηπουρικές, άρθρο 57). Για το κοινοβιακό ή το μικτό, προβλέπεται δυνατότητα λειτουργίας εργαστηρίων όπως ξυλουργικό, ηλεκτρολογικό, σιδηρουργικό, τυπογραφείο, ραφείο, υποδηματοποιείο κλπ. (άρθρο 57). Στις αγροτικές φυλακές η δουλειά αναφέρεται σε κλάδους της αγροτικής παραγωγής (γεωργία, ζωοκομία κλπ.) (άρθρο 56).

Η οργάνωση της εργασίας πραγματοποιείται κατά τρία συστήματα. Το πρώτο και παλαιότερο είναι αυτό της «ιδιωτικής επιχείρησης»: η εργασία των κατάδικων παραχωρείται σε ιδιώτη ο οποίος την εκμεταλλεύεται για

⁷⁵ Η ιδιότυπη οργάνωση της μικρο-κοινωνίας της φυλακής: ο «κώδικας» των κρατούμενων αποτελεί ένα σύστημα αξιών και κανόνων που υφίσταται παράλληλα με τις επίσημες αρχές λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων. Οι βασικότερες αρχές του μπορούν ίσως να συνοψισθούν στα εξής: «Απαγορεύεται» να καταδώσεις συγκρατούμενο, «απαγορεύεται» να βοηθήσεις το προσωπικό και τη διεύθυνση της φυλακής αναφορικά με την τήρηση της πειθαρχίας, οφείλεις να στέκεσαι αλληλέγγυος με τους υπόλοιπους έγκλειστους. Η παραβίαση των κανόνων αυτών συνεπιφέρει κυρώσεις όπως ο εξοστρακισμός, κοινή περιφρόνηση, σωματική βία, ίσως σε σπάνιες περιπτώσεις και θανάτωση. Η αποδοχή του κώδικα των κρατούμενων ποικίλει, σε εξάρτηση με το είδος του σωφρονιστικού καταστήματος και την οργανωτική δομή του, αλλά και ανάλογα με την προσωπικότητα των καταδικών: με βάση χαρακτηρισμούς των ίδιων των κρατούμενων έχει διαπιστωθεί πως υφίστανται τουλάχιστον πέντε κοινωνικοί ρόλοι μέσα στη φυλακή: (α) «Riflet gun» είναι ο τύπος του αντικοινωνικού εγκληματία: ηγετική φυσιογνωμία, δέχεται απόλυτα τον κώδικα των κρατούμενων και τον επιβάλλει και στους άλλους, (β) ο «εκτός νομου» είναι ακοινωνικός: ανεπίδεκτος υποταγής, δεν συμμορφώνεται με κανένα σύστημα κανόνων, (γ) ο «square John», «κοινωνικός» τύπος, δεν θεωρεί τον εαυτό του εγκληματία και συμμορφώνεται με τους κανονισμούς της φυλακής, (δ) ο «πολιτικάντης», ψευδοκοινωνικός και διπλοπρόσωπος, φροντίζει να έχει καλές σχέσεις και με τους συγκρατούμενους και με το προσωπικό της φυλακής, (ε) τέλος, ο «ding» («βλαμμένος»), ψυχικά νοσηρός ή «σεξουαλικά ανώμαλος» δεν προσαρμόζεται σε κανέναν κανόνα και είναι ο απόβλητος της εν λόγω μικροκοινωνίας.

Πώς δημιουργείται αυτός ο κώδικας των κρατούμενων; Μια άποψη υποστηρίζει πως δεν αποτελεί τίποτα παραπάνω παρά την εγκληματική υποκουλτούρα που φέρνει μαζί του μέσα στη φυλακή ο κατάδικος. Η επικρατέστερη θεωρία είναι άλλη: ο κώδικας είναι δημιούργημα της φυλακής, παρέχει ηθικά και ψυχολογικά στηρίγματα, την αίσθηση πως ο έγκλειστος «ανήκει» κάπου.

Ο Η. Δασκαλάκης παρατηρεί πως η, βαθμιαία έστω, αφομοίωση από τους κρατούμενους κανόνων συμπεριφοράς, τρόπων ένδυσης ή διατροφής, η εκμάθηση της σχετικής αργού γλώσσας της φυλακής, η ανοχή πολλών καταστάσεων είναι αναπόδραστη για όλους τους κατάδικους. Αυτό δεν μπορεί να αφήσει ανεπηρέαστη την προσωπικότητα του έγκλειστου. «Ο βαθμός κοινωνικοποίησης στο κοινωνικό σύστημα της φυλακής είναι συνάρτηση του χρόνου παραμονής σ' αυτήν. Όσο περισσότερο μένει κανείς στη φυλακή, τόσο η φυλακή “καταπίνει” βαθμιαία τον κρατούμενο». «Κοινωνικοποίηση» μέσα στη φυλακή σημαίνει αντίστοιχη αποκοινωνικοποίηση έναντι της ελεύθερης κοινωνίας. «[...] η φυλακή είναι από τη φύση της παράγοντας αντικοινωνικότητας και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς». Ηλίας Δασκαλάκης, *Μεταχείριση εγκληματία*, σελ. 46.

⁷⁶ Οι «πειθαρχικές ποινές» προβλέπονται στο άρθρο 95 και κλιμακώνονται σε βαρύτητα: από απλή επίπληξη, μέχρι περιορισμός σε ειδικό κελί ή απομόνωση σε πειθαρχικό κελί έως και 20 ημέρες (ή ακόμη υποβιβασμός σε κατώτερη πειθαρχική τάξη για το προοδευτικό σύστημα). Ο περιορισμός εκτελείται σε ειδικό κελί χωρητικότητας 20-25 κ.μ., ενώ η απομόνωση σε κελί 18-20 κ.μ. Μόνωση σημαίνει πως ο κρατούμενος παραμένει συνεχώς στο κελί του και δεν βγαίνει παρά μόνο για μια ώρα την ημέρα σε ειδικό προαύλιο ' περιορισμός σημαίνει πως ο κατάδικος συμμετέχει σε διδασκαλία ή εργάζεται και δικαιούται δύο ώρες περίπατο.

Τα όργανα του πειθαρχικού ελέγχου είναι, για τις ελαφρές κυρώσεις ο Διευθυντής της φυλακής, για τις βαρύτερες το 3μελές Συμβούλιο του σωφρονιστικού καταστήματος: ο Διευθυντής, ο αμέσως επόμενος ιεραρχικά και ο μόνιμος ιατρός ή ο μόνιμος ιερέας ή ο προϊστάμενος εκπαίδευσης (άρθρο 92). Η διαδικασία εκδίκασης των πειθαρχικών παραβάσεων καθορίζεται από στο άρθρο 97: ο εγκαλούμενος καλείται σε απολογία, δικαιούται να προτείνει μάρτυρες υπεράσπισης αλλά δεν δικαιούται προσφυγής ή άλλου ένδικου μέσου. Η πειθαρχική ποινή μπορεί να διακοπεί, να ανασταλεί ή να ανασταλεί λόγω χάρις (άρθρο 99).

Για τις έκτακτες περιπτώσεις διασάλευσης της τάξης της φυλακής (απειλή βίας κατά προσώπων ή φθορά πραγμάτων) προβλέπονται αυστηρά «μέτρα ασφαλείας» καταναγκαστικού ή κατευναστικού χαρακτήρα (άρθρο 101): δέσιμο χεριών ή ποδιών, του κατάδικου, ζώνη ασφαλείας, μανδύας ακινητοποίησης, εγκλεισμός σε ειδικό κελί, χρήση βραχείας ράβδου (γκλομπ) υδραντλία ή και διακρυγόνια αέρια... Έπειτα από προειδοποίηση και εάν τα παραπάνω καταναγκαστικά μέτρα δεν επαρκούν είναι δυνατή και η χρήση όπλων. Τα μέτρα ασφαλείας διατάσσονται από τον Διευθυντή, ή σε περίπτωση απουσίας του από τον νόμιμο αναπληρωτή ή τον αρχιφύλακα μετά από σύμφωνη γνώμη του ιατρού της φυλακής. (Ηλίας Δασκαλάκης, *Μεταχείριση εγκληματία*, σελ. 61).

λογαριασμό του και αναλαμβάνει την προμήθεια υλικών, την διατροφή, την επίβλεψη, τον καθορισμό των ωρών και το ύψος της παραγωγής. Κατά το δεύτερο σύστημα, το «δημόσιο» ο εργοδότης είναι αποκλειστικά το Κράτος. Το τρίτο σύστημα ονομάζεται «μικτό»: η σφωφρονιστική διοίκηση δέχεται παραγγελίες ιδιωτών οι οποίοι αναλαμβάνουν απλώς να παρέχουν την πρώτη ύλη, χωρίς περαιτέρω ανάμειξη.⁷⁷

Η «αγωγή» των κατάδικων δεν περιλαμβάνει μόνο την επαγγελματική κατάρτιση και τη γραμματική μόρφωση, αλλά και την ηθική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση. Η εικόνα του τρόφιμου της φυλακής είναι αυτή του ανεπάγγελτου και αμόρφωτου από τις κατώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Η μορφωτική αγωγή συνίσταται σε γραμματική διδασκαλία, (υποχρεωτική για τους αναλφάβητους έως 45 ετών, εξαιρούνται οι «ολιγοφρενείς ανεπίδεκτοι»), και σε εγκυκλοπαιδική εκπαίδευση (για όσους έχουν ήδη κάποια προηγούμενη παιδεία) η οποία αποτελείται από κύκλο μαθημάτων και συζητήσεων γύρω από ηθικά και κοινωνικά ζητήματα. Τα προγράμματα μαθημάτων είναι τουλάχιστον εξάμηνα και απολήγουν σε τίτλους σπουδών ισότιμους με των αντίστοιχων σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης.⁷⁸ Η «ηθική» αγωγή ασκείται με το καλό παράδειγμα των σφωφρονιστικών υπαλλήλων (...) και τη βοήθεια ειδικών εκπαιδευτών ή κοινωνικών λειτουργών. Η θρησκευτική αγωγή (νουθεσίες, κηρύγματα) είναι έργο ενός μόνιμου ανά κατάσταση ιερέα και η λειτουργίες στον ειδικό ναό είναι υποχρεωτικές για τους ομόθρησκους. Τέλος, η επαγγελματική κατάρτιση είναι διετής για τους ενήλικες και ετήσια για τους ανήλικους.

Σήμερα είναι εφικτό να ασκείται στους κατάδικους βαθειά επίδραση στην προσωπικότητά τους επηρεάζοντας τις αντιδράσεις τους σε εξωτερικά ερεθίσματα, τους κινητήριους μηχανισμούς τους ή τις στάσεις τους.

Οι μέθοδοι ατομικού επηρεασμού μπορεί να είναι ψυχοχειρουργικές ή ιατρικές. Οι «*ψυχοχειρουργικές*» συνίστανται σε χειρουργικές επεμβάσεις στον εγκέφαλο, οι οποίες στόχο έχουν να μετριάσουν την ένταση των αντιδραστικών τάσεων του υποκειμένου μέσω της αποσύνδεσης των κέντρων του εγκεφαλικού φλοιού από τους πυρήνες βάσης: μετωπιαία λοβοτομή, θαλαμοτομή κλπ... Οι επεμβάσεις υποτίθεται αφορούν εγκληματίες με «*χαρακτηριστική ροπή στη βία και επιθετικότητα*», όπως είναι οι «*παρορμητικοί εγκληματίες επιληπτικού χαρακτήρα*» και οι «*ρέποντες σε σεξουαλικά εγκλήματα*». Οι ιατρικές μέθοδοι αφορούν τη χρήση ηλεκτροσόκ και φαρμάκων ως μέσων για την «*καταπράυνση*» της επιθετικότητας. Με μεγάλο αριθμό ηλεκτροσόκ δημιουργείται κατάσταση αμνησίας για την ευκολότερη διάλυση της προσωπικότητας. Με τα κατάλληλα ψυχαναληπτικά φάρμακα προκαλείται μια κατάσταση ψυχικής αδιαφορίας, χωρίς ναρκωτική επίδραση, με αποτέλεσμα τη μείωση της ευαισθησίας, της αντιδραστικότητας και της παρορμητικότητας...

«Κάθε παραλληλισμός και εξομοίωση, γράφει ο Η. Δασκαλάκης, του ασθενούς με τον εγκληματία αποτελεί αυθαιρεσία και, σαν τέτοια, πρέπει να απορρίπτεται. Η ασθένεια είναι μια αντικειμενική πραγματικότητα, ενώ το έγκλημα είναι αρνητική αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς από τις κοινωνικές ομάδες εκείνες που έχουν τη δύναμη να

⁷⁷Ο κατάδικος δικαιούται αμοιβής, το ύψος της οποίας καθορίζεται με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Η αμοιβή αυτή και οι υπόλοιποι οικονομικοί πόροι του κρατούμενου συνηθίζεται να αποκαλούνται «*χρημάτιο*». Αυτό διαιρείται κατά το ήμισυ στο διαθέσιμο και στο αδιάθετο μέρος (άρθρα 63 και 69). Το διαθέσιμο μπορεί να δαπανάται για κάλυψη ατομικών ή οικογενειακών αναγκών ή και για καταβολή αποζημιώσεως στο θύμα. Το αδιάθετο μέρος κεφαλαιοποιείται και δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο κατάσχεσης, εκχώρησης ή συμψηφισμού, αποδίδεται δε μετά την απόλυση. Ο κατάδικος δεν απολαμβάνει των δικαιωμάτων των ελεύθερων εργαζόμενων (ασφάλιση εργατικών ατυχημάτων, συνταξιοδότηση, υγειονομική περίθαλψη οικογένειας κλπ.). Εξαιρέση, μια ρύθμιση στη παράγραφο 2 του άρθρου 67 για εργατικό ατύχημα ή επαγγελματική νόσο.

⁷⁸ Η ιδιότητα του τιτλούχου ως πρώην κατάδικου δεν αναγράφεται στο πτυχίο.

την απαγορεύσουν».⁷⁹ Όταν η κοινωνική συναίνεση και ο κομπορμισμός στην έννομη τάξη εξασφαλίζονται με το νυστέρι και το ηλεκτροσόκ, τότε έχουμε να κάνουμε με το «ιδεώδες της απολυταρχίας».⁸⁰

Μεταρρυθμίσεις για τη Φυλακή

Η ονομασία, τα είδη, η διαρρύθμιση των χώρων κράτησης, η γεωγραφική διασπορά και το σύστημα λειτουργίας των φυλακών αποτέλεσαν αντικείμενο ρύθμισης Ελλήνων ποινικών νομοθετών ήδη από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους. Θεωρώντας παρ' όλα αυτά ως αληθινή λειτουργία της φυλακής αυτό που πράγματι επιτελεί διαπιστώνουμε πως η φυλακή ως θεσμός απέτυχε τελικά στον υποτιθέμενο στόχο του να «βελτιώσει» τον «εγκληματία». Μήπως αυτός «ο σκοπός της βελτίωσης του εγκληματία, δεν είναι παρά η νομιμοποιητική ιδεολογία της φυλακής, και μήπως η πραγματική της λειτουργία- ανεξάρτητα από προθέσεις- είναι αυτό που πράγματι επιτελεί, δηλαδή η παραγωγή και αναπαραγωγή του στερεοτύπου του κακού ή του παθολογικού, στο οποίο χρεώνονται όλες οι δυσλειτουργικές εκφάνσεις του κοινωνικού συστήματος;».⁸¹

Οι προσπάθειες μεταρρύθμισης της φυλακής αναφέρονταν πάντοτε στο θεσμικό και οργανωτικό πεδίο, ενώ το ιδεολογικό ζήτημα παρέμενε ανεπερώτητο, έξω από κάθε αμφισβήτηση και κριτική. Σύμφωνα με την εν λόγω ιδεολογία, ο σκοπός είναι η βελτίωση του εγκλειστού και αυτό αποτελεί μια ηθική αποστολή. Αυτό που προϋποτίθεται εδώ είναι πως ο κατάδικος υπολείπεται ηθικά ' η εγκληματική πράξη δεν είναι απλώς δυσλειτουργική κοινωνική συμπεριφορά, αλλά και προσβολή της ηθικής τάξης μιας κοινωνίας η οποία έχει ανάγει τους νόμους της σε αξίες.⁸²

Τι είναι όμως ένας νόμος, εάν όχι ένα όπλο στα χέρια της κυρίαρχης τάξης η οποία και επιβάλλει την πολιτική της; Και τότε, ο εγκληματίας δεν προσβάλλει κάποιες υπερβατικές πανανθρώπινες αξίες, παρά αμφισβητεί τους κανόνες εκείνης της τάξης η οποία και είχε τη δύναμη να τους επιβάλλει. Δεν υπάρχει εδώ κάποιος «κακός» ' υπάρχει ο αντιφρονών, ο αντιτιθέμενος.

Τι νόημα έχει τότε η αποστολή της «επανόρθωσης» για τη φυλακή; Εάν ο κανόνας δεν αποτελεί πανανθρώπινο δέον αλλά ως μια άποψη ανάμεσα σε άλλες αντλεί τη νομιμότητά της από το γεγονός και μόνο ότι είναι η κυρίαρχη, τότε η φυλακή ως επίσημη κοινωνική αντίδραση στην παράβαση του κανόνα, δεν μπορεί να

⁷⁹ Ηλίας Δασκαλάκης, *Μεταχείριση εγκληματία*, σελ. 81. Για τη διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της φυσικής και ηθικής υπόστασης των κρατούμενων, ο Σωφρονιστικό κώδικας περιέχει μια σειρά από διατάξεις οι οποίες αναφέρονται, κατ' αρχήν στο ζήτημα της υγιεινής διαβίωσης: πρόβλεψη για την καθαριότητα (για παράδειγμα, άρθρα 38 και 42) ' διατάξεις για την ιατρική παρακολούθηση και τη νοσηλεία (άρθρο 39) ' για το θέμα της αναγκαίας διατροφής (άρθρο 45) ' διατάξεις επίσης που επιβάλλουν καθημερινό περίπαιτο. Αναφορικά με τη συμπεριφορά του προσωπικού της φυλακής προς τους κατάδικους, υφίστανται διατάξεις που διασφαλίζουν το σεβασμό της προσωπικότητάς τους. Για παράδειγμα: «οι κατάδικοι καλούνται διά του επωνύμου των, ουδέποτε δε δια του εν τω μητρώω αντίστοιχου αριθμού» (άρθρο 52). Το άρθρο 133 ορίζει ότι το προσωπικό πρέπει να συμπεριφέρεται στους κρατούμενους με πραότητα και «μειλιχιότητα, απευθυνόμενο προς τούτους εις τον πληθυντικόν...».

Η διατήρηση δεσμών με κόσμο της ελεύθερης κοινωνίας επιβάλλεται για την διευκόλυνση υποτίθεται της επαναπροσαρμογής του κατάδικου. Προβλέπεται αλληλογραφία, όμως η έκταση (3-4 σελίδες) και η συχνότητα (κλιμάκωση ανάλογη της βαρύτητας της ποινής) είναι οριοθετημένα και περιορισμένα υπέρμετρα, ενώ ασφαλώς η λογοκρισία του περιεχομένου «για λόγους ασφάλειας» είναι δεδομένη: απαγορεύονται επιστολές το περιεχόμενο των οποίων στοιχειοθετεί ποινικό αδίκημα, αλλά και αυτές που περιέχουν αλληγορικές ή διφορούμενες εκφράσεις, που δημιουργούν υπόνοιες κρυφής επικοινωνίας... Τα γράμματα με τους συνήγορους ελέγχονται και αυτά, και μόνο οι επιστολές προς δικαστικές αρχές εκφεύγουν από τη λογοκρισία (δεν παρέχονται παρ' όλα αυτά εγγυήσεις ότι θα φθάσουν στον προορισμό τους...). Ορίζεται επίσης ότι στις επιστολές τους οι κρατούμενοι οφείλουν να περιορίζονται μόνο σε ατομικά και οικογενειακά θέματα, χωρίς απεραντολογίες και χωρίς «υποκριτικές ή ψευδείς καθ' οιουδήποτε αιτιάσεις!» Επισκέψεις επιτρέπονται μόνο σε συγκεκριμένου βαθμού συγγένειας πρόσωπα και στις συζύγους ' η συχνότητα είναι πολύ μικρή και συνάρτηση της βαρύτητας της ποινής. Η ψυχαγωγία προβλέπεται με βάση το άρθρο 78: Κυριακές ή εορτές οργανώνονται ομιλίες ή και προβολές ταινιών διδακτικού και ηθικοπλαστικού περιεχομένου... ' εκπομπές ραδιοφώνου ή τηλεοπτικές επιτρέπονται μόνο ύστερα από έγκριση του Διευθυντή της φυλακής. Η βιβλιοθήκη της φυλακής περιέχει βιβλία το είδος των οποίων έχει καθοριστεί από τον Διευθυντή (άρθρο 77). Απαγορεύεται η ανάγνωση ημερήσιων εφημερίδων (άρθρο 90) ' προς ενημέρωση των εγκλειστών εκδίδεται ενημερωτικό δελτίο που περιέχει τις σημαντικότερες πολιτικές, κοινωνικές και επιστημονικές ειδήσεις...

⁸⁰ Μέσα σε κάποιες φυλακές υιοθετήθηκαν ορισμένα σημαντικά κοινωνικά πρότυπα της ελεύθερης κοινωνίας. Πρώτα, η «αυτοδιοίκηση» των κρατούμενων: εδώ ο κανονισμός της φυλακής ψηφίζεται από τους ίδιους τους κρατούμενους ' οι παραβάσεις του κανονισμού «δικάζονται» από ένα σώμα το οποίο απαρτίζεται από κατάδικους ' τα εργαστήρια και τα καταστήματα (πρατήρια, πλυντήρια κλπ.) τα διαχειρίζονται οι ίδιοι οι κρατούμενοι. Δεύτερον, σε αρκετές φυλακές εφαρμόστηκε η λεγόμενη «ομαδική ψυχοθεραπεία». Η μέθοδος αυτή συνίσταται στην οργάνωση ελεύθερων συζητήσεων μεταξύ ομάδων κρατούμενων υπό την καθοδήγηση ειδικού θεραπευτή.

⁸¹ Ηλίας Δασκαλάκης, *Ο θεσμός της φυλακής*, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 68Α (1988).

⁸² Σχετικά με τις μεταβολές στην ποινική καταστολή και τις προσπάθειες σωφρονιστικών μεταρρυθμίσεων κατά τον 19^ο- πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα βλ.: Νέστωρ Κουράκης, *Ποινική Καταστολή*, Σάκκουλας 1997, σελίδες 114 έως 219.

απευθύνεται στο ατομικό ον του παραβάτη αλλά μόνο στην κοινωνική του υπόσταση. Επομένως η φυλακή δεν νομιμοποιείται να σκοπεύει στην «βελτίωση» του εγκληματία. «Αυτή, όπως γράφει ο Η. Δασκαλάκης, είναι προσωπική υπόθεση του κάθε κρατούμενου και δεν δικαιολογεί παρέμβαση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου». Συνεπώς εάν δικαιολογείται κάτι σχετικά με τους μηχανισμούς αυτούς είναι η αποχή μάλλον παρά η θετική δράση. «...να μην καταρρακώνουν την ηθική υπόσταση του εγκληματία με το στιγματισμό και τις αρνητικές ετικέτες, αφήνοντας κατά μέρος την ηθική εξύψωσή του, που δεν μπορεί να σημαίνει παρά προσπάθεια εμφύτευσης της κυρίαρχης ιδεολογίας». Οφείλει λοιπόν η φυλακή να απέχει από επεμβάσεις, «έτσι ώστε να αφήνεται ο καθένας ελεύθερος να αναπτύξει την προσωπικότητά του σύμφωνα με τις δυνατότητές του...».⁸³ Τι μένει ως ρόλος της φυλακής; Προκειμένου να εξυπηρετεί την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος η φυλακή θα επιδιώκει την ειδική πρόληψη του εγκλήματος με την κοινωνική επανένταξη του εγκληματία.

Ο Η. Δασκαλάκης μεταφράζει σε θεσμικό επίπεδο τις ιδέες αυτές: Ταξινόμηση των κρατουμένων κατά ομοειδής κατηγορίες και σε ειδικά καταστήματα, αλλά κατάργηση της έννοιας της εξατομίκευσης της μεταχείρισης και όλων των συναφών θεσμών. Μετατροπή της φυλακής από τόπο στέρησης της ελευθερίας σε χώρο ελεγχόμενης ελευθερίας. Σαφής αναγνώριση στους κρατούμενους όλων των λοιπών συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του πολίτη και παροχή ειδικής ένδικης προστασίας. Υπαγωγή του κατάδικου και της οικογένειάς του στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων. Μεταβολή της αποστολής του προσωπικού της φυλακής σε έναν παθητικότερο ρόλο και διασφάλιση μέσα στη φυλακή χώρων ελευθερίας.⁸⁴

Κύριες Τάσεις για τα Σωφρονιστικά Ιδρύματα

Με δεδομένη την αρνητική αποτίμηση του ρόλου της, έχουν διατυπωθεί ορισμένες θέσεις αναφορικά με τη φυλακή: πρώτον, η «**μεταρρυθμιστική τάση**» η οποία έχει ως αφετηρία της την εκτίμηση ότι η φυλακή πρέπει και μπορεί με τις κατάλληλες μεθόδους και μέσα να αναμορφώνει και να «**επανακοινωνικοποιεί**» τον εγκληματία, αρκεί να μεταρρυθμιστεί σωστά. Προϋπόθεση της αρχής της επανακοινωνικοποίησης είναι η **παραδοχή ότι το έγκλημα αποτελεί απόρροια σταθερών εγκληματογόνων χαρακτηριστικών του ατόμου**. Το κοινωνικό περιβάλλον είναι από την άποψη της εγκληματογένεσης «ουδέτερο». Υπάρχει έγκλημα γιατί υπάρχουν εγκληματίες. Δεύτερον, υπάρχει η λεγόμενη «**περιοριστική**» τάση η οποία προτείνει είτε τον **περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της στερητικής της ελευθερίας ποινής, είτε τον περιορισμό της διάρκειάς της**. Ορισμένοι οπαδοί της τάσης αυτής επιζητούν την «βελτίωση» των εγκληματιών μέσα από μέτρα μεταχείρισης των σε ελεύθερο ή ημι-ελεύθερο περιβάλλον. Κάποιοι άλλοι υποστηρικτές αυτής της «περιοριστικής» άποψης, προτείνουν την εγκατάλειψη του σκοπού της εξατομικευμένης αναμόρφωσης και «βελτίωσης» και εισηγούνται την εισαγωγή μέσα στην φυλακή της αρχής της δικαιοσύνης. Η Τρίτη τάση, η «**καταργητική**», προτείνει, **ως πολιτικό στόχο, την πλήρη κατάργηση της φυλακής**. Η ίδια η πολιτική της κατάργησης αποτελεί μια «διηλεκτική δυναμική πορεία», δεν διατυπώνεται κάποια συγκεκριμένη εναλλακτική λύση και η νέα τάξη είναι ένα σχεδιάγραμμα χωρίς παγιωμένη μορφή. Κάποιοι υποστηρικτές της εν λόγω τάσης προτείνουν την κατάργηση ολόκληρου του ποινικού συστήματος.⁸⁵ Το πρόβλημα εδώ είναι πως παραγνωρίζεται η θέση που κατέχει η φυλακή στη συνολική δομή της κοινωνίας. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Foucault όλο το ποινικό δίκαιο και ο θεσμός της φυλακής αποτελούν κύρια τεχνολογία άσκησης της κρατικής εξουσίας και βασικό θεσμικό όργανο κρατικού καταναγκασμού. Σε ποιον τύπο κοινωνίας θα είναι εφικτή η κατάργηση της φυλακής;

⁸³ Η. Δασκαλάκης, *Ο θεσμός της φυλακής*.

⁸⁴ Τα τελευταία χρόνια στην **Ελλάδα**, οι ποινές σταθερά αυξάνονται ενώ πολύ συχνά συνοδεύονται από μεγάλα χρηματικά ποσά τα οποία οι κατηγορούμενοι αδυνατούν να πληρώσουν. Η συμφόρηση μέσα στις 30 ελληνικές φυλακές είναι πλέον οριακή: με χωρητικότητα 5.584 θέσεων, ο αριθμός των κρατούμενων έχει ανέλθει στους 9.964 σύμφωνα με μετρήσεις του Δεκεμβρίου του 2005. Ορισμένοι ενδεικτικοί αριθμοί: υπόδικοι 3.073, αλλοδαποί 4.254, γυναίκες κρατούμενες 595, ανήλικοι 412, παραβάτες νόμου περί ναρκωτικών 4.314, θανατοποινίτες 1, κατάδικοι με ισόβια κάθειρξη 625, κατάδικοι με πρόσκαιρη κάθειρξη από 5 έως 10 έτη 1.968, 10 έως 15 έτη 1.138, 15 έτη και άνω 1.015, κατάδικοι με φυλάκιση μέχρι 6 μήνες 253, 6 μήνες έως 1 έτος 285, με 1 έως 2 έτη 404, από 2 έως 5 έτη 1.101, κρατούμενοι για χρέη 28. Οι φυλακές στις οποίες επικρατεί ο μεγαλύτερος συνωστισμός είναι του Κορυδαλλού με 640 θέσεις και 2.172 κρατούμενους, το Πρεβαντόριο Άμφισσας 100 θέσεων με 300 κρατούμενους, Αλικαρνασού με 105 θέσεις και κρατούμενους 298, Κομοτηνής με 105 θέσεις για 280, Ιωαννίνων με 80 θέσεις για 233, Νεάπολης με 45 θέσεις για 116, Τρικάλων με 125 θέσεις για 287, Πάτρας με 343 θέσεις για 726, Λαρίσης με 363 θέσεις για 767 και η Κλειστή Κεντρική Φυλακή Γυναικών με 270 θέσεις για 549 κρατούμενες...

⁸⁵ Κύριοι θεωρητικοί εκπρόσωποι της τάσης αυτής είναι οι Thomas Mathiesen και Luc Hulsmann (βλ. σχετικά: Η. Δασκαλάκης, *Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τευχ. 68Α (1988)).

Σε θεσμικό επίπεδο, όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Η. Δασκαλάκης, τα ποικίλα σωφρονιστικά συστήματα, το απομονωτικό, το μικτό με τον κανόνα της σιωπής, το προοδευτικό με τη διαφορική κατανομή ευνοιών και δυσμενείων, «στην πραγματικότητα σεν είναι παρά τρόποι διακυβέρνησης που αποβλέπουν, με τον κατακερματισμό και τη διαφοροποίηση, στη λυσιτελέστερη χειραγώγηση της μάζας των κρατούμενων για κατοχύρωση της ασφάλειας της φυλακής». Και παρακάτω: «Η ιστορική εμπειρία επιβάλλει, νομίζω, να δεχτούμε ότι η φυλακή είναι ένας κρατικός μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου που η λειτουργία του είναι και ιδεολογική και κατασταλτική». Στο επίπεδο της ιδεολογίας η φυλακή παράγει και αναπαράγει το στερεότυπο του εγκληματία: ορισμένοι κατάδικοι θα επιλεγούν να παίξουν το ρόλο του «κακού» ή του «παθολογικού». «Οι εγκληματολόγοι βρίσκουν τον εγκληματία στη φυλακή, επισημαίνουν τα χαρακτηριστικά του αυτά και τα ανάγουν σε αίτια εγκληματικότητας, ενώ δεν είναι παρά κριτήρια των ήδη γενομένων επιλογών. Η αναγωγή αυτή προσδιορίζει και τις επόμενες επιλογές στο μέλλον».⁸⁶ Όπως επισημαίνει και ο Foucault, με το στερεότυπο αυτό (“classes laborieuses et classes dangereuses”⁸⁷) ορισμένες άλλες μορφές παρανομίας θα επιτευχθεί να μείνουν στην αφάνεια... Σε συνθήκες έντασης των πολιτικοκοινωνικών, ταξικών αντιθέσεων, η φυλακή θα αναλάβει ξεκάθαρα τον ρόλο του μηχανισμού καταστολής και εξουδετέρωσης των αντιφρονούντων, कामουφλάροντας τη λειτουργία αυτή «κάτω από το γενναίοφρων ιδεώδες της επανακοινωνικοποίησης».⁸⁸

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ – (Α) Οι Διεθνείς Κανόνες από τις Αρχές του 20^{ου} αιώνα

Η Κοινωνία των Εθνών (Κ.Τ.Ε.), ο διάδοχός της Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) και το περιφερειακό διεθνές όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης περιγράφουν το δεοντολογικό πλαίσιο ορθής και παραδεκτής ίδρυσης και λειτουργίας των φυλακών. Οι εν λόγω κανόνες αποτελούν συστάσεις/ υποδείξεις προς τους νομοθέτες των κρατών μελών και συνιστούν επί της ουσίας τις ελάχιστες-βασικές προδιαγραφές για μια «ανθρώπινη και πολιτισμένη» οργάνωση των σωφρονιστηρίων.

Ένας από τους στόχους της Κ.Τ.Ε. ήταν η κατάρτιση ενός χάρτη εκτίσεως των κατά της ελευθερίας ποινών, στον οποίο να διαγράφονται «τα ελάχιστα όρια της ανεκτής διαβίωσης» των κρατούμενων στα πλαίσια οποιουδήποτε ποινικού συστήματος, οποιασδήποτε χώρας. Σύμμαχος της παραπάνω προσπάθειας, η «Διεθνής Ποινική Επιτροπεία» (η οποία ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1880 και στις αρχές της δεκαετίας του 1930 εκπροσωπούσαν σε 32 κράτη, ανάμεσα στα οποία ήταν και η χώρα μας) ανέλαβε να καθορίσει «τα ελάχιστα ανεκτά όρια μεταχείρισης» των κρατούμενων από κοινωνική, οικονομική, υγιεινή και ανθρωπιστική άποψη. Η Κ.Τ.Ε. ενέκρινε το οριστικό «Σύνολο κανόνων διά την μεταχείρισιν των κρατούμενων» (ensemble de regles pour le traitement de prisonniers) σε Γεν. Συνέλευσή της το 1934. Το σύνολο αυτό κανόνων αναφέρεται μεταξύ πολλών άλλων στην ανάγκη ίδρυσης περιορισμένου αριθμού και μικρής χωρητικότητας φυλακών, για την αποφυγή του σωφρονιστικού υπερ-συγκεντρωτισμού κλπ. Στην συνέχεια καθιερώνεται η διάκριση των φυλακών και η αντίστοιχη κατανομή των κρατούμενων με βάση τη νομική βαρύτητα του εγκλήματος (κατανομή με βάση το νομικό κριτήριο της σωφρονιστικής εξατομικεύσεως).⁸⁹ Όσον αφορά την εσωτερική διαρρύθμιση ενδιαφέρον παρουσιάζει η ρητή αναφορά του διεθνή νομοθέτη στην κατασκευή παραθύρων των φυλακών, ως διάταξη ενδιαφέροντος δημόσιας υγείας: οι χώροι ή τα κελιά «δέον να έχουν παράθυρα αρκούντως ευμεγέθη, όπως καθίσταται δυνατή η ανάγνωσης και η εργασία υπό το φως της ημέρας».

Το «Σύνολο κανόνων διά την μεταχείρισιν των κρατούμενων» (1934) αναθεωρήθηκε το 1951. Οι νέοι σωφρονιστικοί κανόνες θεωρούνται πολύ σημαντικοί όσον αφορά την οργάνωση των «σωφρονιστικών καταστημάτων». Στο κεφάλαιο των «γενικών αρχών» η Κ.Τ.Ε. υιοθετεί το πρότυπο της «σωφρονιστικής εξατομικεύσεως». Έχοντας γνώση των αποκάλυπτων καταστρατηγήσεων της αρχής αυτής προέβη σε μια εξαντλητική νομοθετική ρύθμιση του εξατομικευτικού στεγαστικού καθεστώτος έκτισης των ποινών: ...«έκαστος κρατούμενος δέον όπως τοποθετείται εις ατομικόν κελλίον...». Η επιλογή των κρατούμενων εκάστου θαλάμου οφείλει να γίνεται με προσοχή έτσι ώστε να μπορούν να διαβιούν στις συνθήκες αυτές. Παράλληλα η Κ.Τ.Ε. καθιερώνει την διάκριση των σωφρονιστικών καταστημάτων και με το κριτήριο ασφάλειάς τους: τα ανωτάτου ή μετρίου επιπέδου είναι κλειστές φυλακές, ενώ τα χαμηλής ασφάλειας είναι ανοικτά «εν υπαίθρω Καταστήματα».⁹⁰ Εν συνεχεία η Κ.Τ.Ε. προτείνει την ίδρυση μεγάλων σωφρονιστικών καταστημάτων αλλάζοντας έτσι εντελώς την άποψη του 1934. Στο άρθρο 3 (όπως και στα 52 και 53, 1951) η κατανομή και διαφοροποίηση των κρατούμενων ακολουθεί ένα μικτό κριτήριο στο οποίο περιλαμβάνονται το φύλο, η ηλικία, το παρελθόν, η αιτία κράτησης καθώς και οι απαιτήσεις της μεταχείρισης. Σύμφωνα με τον Χ. Δημόπουλο⁹¹ η Κ.Τ.Ε. απομακρύνεται από τις αντιλήψεις της «εκλεκτικής» σχολής και εκείνης του νεοκλασικού ποινικού δικαίου προσχωρώντας στα διδάγματα μιας νέας «κλινικής» διάστασης.

Αναθεωρημένη έκθεση των κανόνων της Κ.Τ.Ε. του 1951 αποτελεί το «Σύνολο Στοιχειωδών Κανόνων Μεταχείρισης των Κρατούμενων» (1957) του Ο.Η.Ε. το οποίο υιοθέτησε τις ίδιες περίπου αρχές.⁹² Στα άρθρα 56-95, οι διατάξεις αφορούν τις «ειδικές

⁸⁶ Η. Δασκαλάκης, *Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής*.

⁸⁷ (Chevalier).

⁸⁸ «Η παρατενόμενη δομική κρίση του καπιταλισμού και η όξυνση των αντιθέσεων που επάγεται πιθανολογεί σοβαρότατα για το κοντινό μέλλον έξαρση της κατασταλτικής λειτουργίας της φυλακής σε ορισμένες χώρες. Αυτό θα προβάλει ανάγλυφα τον δονκιχωτικό χαρακτήρα κάθε συζήτησης γύρω από την αναμόρφωση, τον περιορισμό ή την κατάργηση της φυλακής». (Η. Δασκαλάκης, *Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής*)

⁸⁹ Βλ. Σχετικά: Η. Δασκαλάκη, *Μεταχείριση εγκληματία*, Ν. Σάκκουλας Αθήνα -Κομοτηνή 1985.

⁹⁰ Βλ. Σχετικά: Γαρδίκια, *Εγκληματολογία, τόμος Γ'*, Σωφρονιστική.

⁹¹ Χαράλαμπος Δημόπουλος, *Η φυλακή*, Σάκκουλας 2003.

⁹² Παράδειγμα τα άρθρα 8-14, κ.ά. Γενικά, οι χώροι κράτησης πρέπει να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της υγιεινής: κλίμα, ελάχιστον όριο επιφάνειας, επαρκώς μεγάλα παράθυρα για φυσικό φωτισμό και καθαρό αέρα, θέρμανση, εξαερισμός, καθαριότητα,

κατηγορίες» κρατούμενων, ωστόσο οι κανόνες δεν αποβλέπουν στην οργάνωση καταστημάτων για νεαρούς εγκληματίες: «οι νεαροί ούτοι εγκληματίαι δεν θα έπρεπε να καταδικάζονται εις ποινάς φυλακίσεως» (άρθρο 5 παρ.2). Επιπροσθέτως σχετικά και με την πρόνοια για την αποτροπή του υπερσυνωστισμού, θεωρείται επιθυμητή η διατήρηση πολύ μικρών καταστημάτων. Η πρόβλεψη αυτή είναι όμως εν τέλει παντελώς αντίθετη από την, διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, ισχύουσα προβληματική περί ίδρύσεως μιας και μεγάλης φυλακής. Τέλος ως αναφέρουμε πως σημαντικές «συστάσεις» για την μεταχείριση των εγκληματιών καθώς και την πρόσληψη και κατάρτιση του σωφρονιστικού προσωπικού είχαν ήδη εγκριθεί από το πρώτο «Παγκόσμιο Συνέδριο Πρόληψης του Εγκλήματος και Μεταχείρισης των Εγκληματιών» (Γενεύη, Ο.Η.Ε.) το 1955.

(B) Η Νομοθεσία στην Ελλάδα από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα

Ήδη, με τα πρώτα κιάλας ποινικά θεσπίσματα,⁹³ οι φυλακές στην Ελλάδα χωρίστηκαν σε ποινικές και υποδικών με γνώμονα το είδος της ποινής (νομικό κριτήριο που καθιέρωσε η κλασική σχολή). Με το Βασιλικό Διάταγμα (Β.Δ.) της 31/12/1836 προβλέφθηκε για πρώτη φορά η ίδρυση σωφρονιστικής φυλακής, ως ιδιαίτερου χώρου έκτισης των ποινών κατά της ελευθερίας. Με το νομοθέτημα αυτό προκρίνεται η κατασκευή μιας και μόνο, ενιαίας φυλακής, οι εσωτερικοί χώροι της οποίας είναι «κεχωρισμένοι» σε τρία τμήματα: για όσους εκτίουν ισόβια και πρόσκαιρα δεσμά, για εκείνους που εκτίουν ποινή της ειρκτής και τέλος για όσους «παιδεύονται» εις την ποινή της επανορθωτικής φυλάκισης. Κάθε τμήμα από επιμέρους οικίσκους (κελιά) και κάθε κατάδικος πρέπει να διαμένει σε χωριστό κελί. Η σχετική νομοθετική ρύθμιση είναι ιδιαίτερα λεπτομερής ' η αρχιτεκτονική δόμηση είναι ανάλογη του προσδιορισμού του κάθε τμήματος, από διοικητική δε άποψη η εν λόγω σωφρονιστική φυλακή υπαγόταν στο υπουργείο Εσωτερικών. Η φυλακή αυτή ωστόσο δεν κατασκευάστηκε ποτέ. Στην πράξη λειτουργούσαν ως φυλακές οι τότε χώροι «φυλακτικού εγκλεισμού», δηλαδή τα τουρκικά ή υστερομεσαιωνικά φρούρια, διάφορες οικίες ιδιωτών, αποθήκες κ.ά.⁹⁴

Ο ν. ΑΣΝΖ' της 26/07/1885 κατήγγησε τον από 19/04/1884 ΑΡΠΗ' και καθιέρωσε ορισμένες θεσμικές καινοτομίες: Διαίρεσε τις φυλακές σε εξεταστικές, επανορθωτικές, ποινικές, σωφρονιστικές, φυλακές υποδικών και καταδικών γυναικών, καθώς καθιέρωσε παράλληλα και για πρώτη φορά τον όρο «καταστήματα» εναλλακτικά προς τον ισχύοντα «φυλακές». Η εν λόγω κατηγοριοποίηση έγινε με γνώμονα το νομικό κριτήριο σωφρονιστικής διαφοροποίησης (ποινική αντιμετώπιση).⁹⁵ Σε διάταξή του ο νόμος ΑΣΝΖ' πρόβλεψε την δυνατότητα έκδοσης Βασιλικών Διαταγμάτων, με βάση τα οποία ευνοούνταν η «μεταβάπτιση» δημόσιων καταστημάτων ή ιδιωτικών κατοικιών σε φυλακές.

Με το ν. ΑΦΚ' της 28/05/1887 εγκαταλείπεται οριστικά ο όρος «καταστήματα φυλακών» και υιοθετείται ο όρος «φυλακές». Από πλευράς διοίκησης, η ανώτατη επιτήρηση των φυλακών εν γένει ανατίθεται εφεξής από το υπουργείο Εσωτερικών στο υπουργείο Δικαιοσύνης. Με το Δ. της 29/03/1891 ιδρύεται ειδικό τμήμα κράτησης «παιδών» (φυλακές Συγγρού) για τους κάτω των 14 ετών ανήλικους εγκληματίες. Με το ΒΥΚΒ' της 16/04/1896 ιδρύεται το Εφηβείο Αβέρωφ. Με το Β.Δ. της 17-18/12/1896 συνιστάται για πρώτη φορά εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας μιας σωφρονιστικής φυλακής της χώρας μας. Με το ν. ΒΥΟΓ' της 12/12/1900 ιδρύονται οι «Κεντρικές Γυναικείες Φυλακές».

Στη λήξη λοιπόν του 19^{ου} αιώνα, και πριν από τον μεταρρυθμιστικό νόμο του 1911, σταδιακά φαίνεται πως καθιερώνεται η σωφρονιστική επιστήμη. Όλες οι υπάρχουσες φυλακές υπάγονται στην διοικητική ευθύνη του υπουργείου Δικαιοσύνης. Με τη λήξη του 19^{ου} αιώνα λειτουργούν τα εξής είδη φυλακών: Οι εξεταστικές, οι επανορθωτικές, οι ποινικές, τα σωφρονιστήρια, οι φυλακές υποδικών και καταδικών γυναικών, το τμήμα παιδών στις φυλακές Συγγρού, το Εφηβείο Αβέρωφ, οι Κεντρικές Γυναικείες Φυλακές. Σε όλες εφαρμόζεται το μικτό σωφρονιστικό σύστημα που διαδέχτηκε το βελτιωμένο απομονωτικό ή αποχωριστικό, στην πράξη ωστόσο λειτούργησε το «κοινοβιακό» αδιαφοροποίητο μη-σύστημα φυλακτικού εγκλεισμού όλων των κατηγοριών κρατουμένων. Κανένα σωφρονιστικό κατάστημα δεν κατασκευάστηκε με σωφρονιστικές προδιαγραφές: σωφρονιστικές φυλακές αποτελούσαν ιδιωτικά κτίρια κατόπιν δωρεάς «φιλοπάτριδων δωρητών», ιδιωτικές κατοικίες, επαύλεις «εξόχων πολιτών», μεσαιωνικά και τουρκικά φρούρια, εγκαταλελειμμένα μοναστικά κτίρια και στρατιωτικές αποθήκες. Παρά τους σωφρονιστικούς νόμους, αυτά που εφαρμόζονταν στην πράξη ήταν εγκύκλιοι και εσωτερικοί κανονισμοί.

Συμπερασματικά, το 19^ο αιώνα στην Ελλάδα δεν λειτούργησαν σωφρονιστικές φυλακές αλλά δεσμοκτήρια.

Ο ν. ΓΠΑΖ' του 1911, όπως αυτός τροποποιήθηκε από τους ν. 1923/1913, ν. 160/1914, ν. 847/1917, θα προκαλέσει σημαντική αλλαγή στην οργανωτική δομή και λειτουργία των καταστημάτων κράτησης: Η ίδρυση νέων φυλακών κρίνεται αναγκαία για μια σύγχρονη, ανθρώπινη και πολιτισμένη μεταχείριση των κρατουμένων (άρθρα 1-4). Για το σκοπό αυτό προβλέφθηκε προκήρυξη μειοδοτικού διαγωνισμού. Έπειτα, στα πλαίσια αυτής της μεταρρύθμισης λαμβάνεται νομοθετική μέριμνα για την αναγκαστική απαλλοτρίωση ακινήτων ιδιωτών και ιδιοκτησίας ν.π.ι.δ. προς ανέγερση καινούριων φυλακών, διευκολύνεται η δωρεά ακινήτων και προβλέπεται η εκποίηση φθαρτών κτημάτων, οικοπέδων και γαιών ιδιοκτησίας Δημοσίου. Με το άρθρο 4 του ν. ΓΠΑΖ' του 1911 και Ν.Δ της 12-14/11/1923 η Κυβέρνηση δεσμεύεται να διαθέτει ετησίως ένα κεφάλαιο προς δανεισμό για ανέγερση κτιρίων φυλακών, ενώ το Υπουργείο Δικαιοσύνης ορίζει ειδικό προϋπολογισμό για τον ίδιο σκοπό. Ο ν. 5283 της 21-26/08/1931 θα καθορίσει τις κατασκευαστικές προτεραιότητες (άρθρο 3): 8 κεντρικές φυλακές (διαίρονται σε βιομηχανικές και αγροτικές), εννέα δικαστικές (στην έδρα κάθε πρωτοδικείου), 1 αναμορφωτικό σχολείο για ανήλικους «αλητόπαιδα», 1 φυλακή- σχολή για ανήλικους (ανήλικοι κάτω των 21), 1 φυλακή- ανατολίτιο (για κρατούμενους φυματικούς ή προφυματικούς, και ειδικά τμήματα για κράτηση επιληπτικών, τοξικομανών,

εγκαταστάσεις υγιεινής που να επιτρέπουν στον κρατούμενο να ικανοποιεί τις ανάγκες του ανά πάσα στιγμή κατά τρόπο καθαρό και ευπρεπή, εγκαταστάσεις λουτρού και καταιονητήρα (ντουζ) επαρκείς και σε θερμοκρασία προσαρμοζόμενη στο κλίμα...

⁹³ για παράδειγμα: άρθρο 230 της ποινικής Δικονομίας, 1834.

⁹⁴ Η λειτουργία όλων αυτών διεπόταν από τις διατάξεις των άρθρων 552 και 563 της Ποινικής Δικονομίας.

⁹⁵ Ο μηχανισμός της μεταφοράς, η οποία διατασσόταν από τον Υπουργό Εσωτερικών, ανέτρεψε στην πράξη την οργανωτική διάρθρωση και ακύρωσε τη θεσμική προσπάθεια επιστημονικής κατηγοριοποίησης των νέων καταστημάτων κράτησης, ενώ παράλληλα με τον μηχανισμό αυτό καλλιεργήθηκε το φαινόμενο του υπερσυνωστισμού.

φρενοβλαβών και χρόνια πασχόντων). Ο ν. περί Εφηβείου Αβέρωφ καταργείται με τα άρθρα 4-5 του Ν.Δ. της 28/09-21/10/1925. Με τον ν. ΓΠΛΖ' του 1911 καθιερώνονται συγκεκριμένα σωφρονιστικά συστήματα: στις δικαστικές φυλακές θα ισχύσει το απομονωτικό σύστημα ' στις κεντρικές φυλακές το σύστημα «τέλειας απομόνωσης». Σε όλες τις φυλακές η εργασία είναι υποχρεωτική.

Διαπιστώνουμε εν τέλει πως παρά την αναμορφωτική προσπάθεια της βενιζελικής περιόδου, το σωφρονιστικό σύστημα υποχώρησε προς ηθικοπλαστικού και αυταρχικού χαρακτήρα αντιλήψεις και πρακτικές. Ωστόσο, τα σωφρονιστικά συστήματα θα ρυθμιστούν λεπτομερώς λίγο αργότερα από έναν εσωτερικό κανονισμό 39 άρθρων (Β.Δ. της 9-17/07/1923): εισαγωγή των κρατούμενων, καθημερινό ωρολόγιο πρόγραμμα, εκτέλεση υποχρεωτικής εργασίας και διάθεση προϊόντος αυτής, επικοινωνία και επισκέψεις, αλληλογραφία, το πειθαρχικό καθεστώς των έγκλειστων. Σημειώνουμε εδώ πως η αυταρχική, βίαιη και εξευτελιστική μεταχείριση των κρατούμενων είναι διάχυτη στο νομοθέτημα αυτό.

Την βενιζελική περίοδο διαδέχτηκε η μεσοπολεμική, η οποία καθόρισε νέα διοικητική διάρθρωση, ενώ ίδρυσε και πληθώρα καινούριων και νέου είδους καταστημάτων που στόχευαν σε μια πιο ανοικτή μεταχείριση των φυλακισμένων. Με νέο νόμο (2231 της 24-29/-6/1920) οι φυλακές θα διακριθούν σε επανορθωτικές, εγκληματικές, γυναικείες και «ειδικές». Στη μεσοπολεμική περίοδο παρατηρείται πολύ έντονη κατασκευαστική δραστηριότητα, κατά την οποία εκτελούνται δημόσια έργα οδοποιίας, δημόσιας υγείας, αποξηράνσεις ελών και λιμνών, έργα εθνικής άμυνας και κοινής ωφέλειας. Με βάση το νόμο 3090 της 12-15/07/1924 τέτοια έργα θα μπορούν να εκτελούνται απευθείας από το κράτος, χωρίς δημοπρασία και με ημερομίσθιους καταδίκους (συνεργεία), ενώ παράλληλα ιδρύονται οι λεγόμενες «κινητές» αγροτικές φυλακές.

Σύμφωνα με το άρθρο 18 του ν. 2231/1920 τα περί ιδρύσεως, είδους, ονομασίας, έδρας και καταργήσεως των φυλακών θα κανονίζονται με Βασιλικά Διατάγματα. Για την εκτέλεση της διάταξης αυτής θα εκδοθούν μια σειρά από Β. Διατάγματα⁹⁶ με τα οποία ο γεωγραφικός και οργανωτικός σωφρονιστικός χάρτης θα αλλάξει πλήρως. Έπειτα, θα συσταθούν καταστήματα κράτησης «ανοιχτής μεταχείρισης». Είναι μια περίοδος κατά την οποία η αποδοτικότερη «αναμορφωτική» έκτιση των ποινών κατά της ελευθερίας και η «επιτυχής κοινωνική αναπροσαρμογή και επανένταξη» των κρατούμενων γίνεται αντικείμενο έντονου προβληματισμού και κερδίζει έναντι των τιμωρητικών αντιλήψεων και πρακτικών του ανταποδοτικού σωφρονιστικού ιδεώδους. Την εποχή αυτή επικρατεί και διεθνώς η «ωφελμιστική» κατεύθυνση, σύμφωνα με την οποία η εκτέλεση των ποινών οφείλει να δημιουργεί όφελος στον κρατούμενο, με την τροποποίηση της συμπεριφοράς του και την ψυχοκοινωνική αναδόμηση και προσαρμογή της προσωπικότητάς του, προς τον κοινωνικά αποδεκτό ιδεότυπο του πολίτη ' συγχρόνως παράγεται ωφέλεια και για την κοινωνία: ο κρατούμενος περιέρχεται σε μια κατάσταση φυσικής αδυναμίας τέλεσης νέων εγκλημάτων, ελαχιστοποιείται η πιθανότητα υποτροπής, και τέλος ο κρατούμενος αξιοποιείται παραγωγικά. Την εν λόγω προοπτική επιδίωξαν να υπηρετήσουν δύο νέα είδη καταστημάτων κράτησης: οι αγροτικές φυλακές και τα αναμορφωτικά σωφρονιστήρια.

Προς εκτέλεση του ν. 2231/1920, εκδόθηκε το Π.Δ. της 10-21/07/1925 για τον κανονισμό των **αγροτικών** φυλακών. Με το άρθρο 1 του Π.Δ. αυτού, οι αγροτικές φυλακές θα διαθέτουν μόνιμη ή κινητή έδρα και θα διακρίνονται σε 3 είδη: για τους εκτίοντες εγκληματική ποινή, για τους εκτίοντες επανορθωτική ποινή και για τη μεταχείριση ανηλικών καταδίκων («φυλακαί- σχολαί»). Οι κρατούμενοι των αγροτικών φυλακών απασχολούνται σε έργα οδοποιίας, καλλιέργειας, ύδρευσης, εκχέρσωσης και εξυγίανσης εδαφών, αποξήρανσης, κατασκευής οικημάτων, σε συγγενείς χειρωνακτικές εργασίες καθώς και σε βιομηχανικές δουλειές.

Στις αγροτικές φυλακές είναι δυνατόν να αποσταλούν κατάδικοι από διάφορες φυλακές του κράτους. Στις επανορθωτικές αγροτικές φυλακές μεταφέρονται επιδειξάντες καλή διαγωγή, σχετικοί με αγροτικά επαγγέλματα ' επίσης εδώ έρχονται οι ανεπάγγελτοι άνεργοι, οι αλήτες, οι επαίτες, όσοι λόγω υγείας εργάζονται στην ύπαιθρο, όσοι έχουν υπερβεί το 60^ο ηλικίας τους, κατά προτίμηση όσοι λόγω καλής διαγωγής ετοιμάζονται να απολυθούν. Στις εγκληματικές αγροτικές φυλακές, οι κατάδικοι (ποινή κάτω των 10 ετών) απασχολούνται σε βαριά και επίμοχθα έργα, υδραυλικά, αποστράγγισης, αποξήρανσης ελών, εκχέρσωσης, εγγειοβελτιωτικά έργα. Στις αγροτικές φυλακές-σχολές βρίσκονται όσοι δεν έχουν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας τους. Αυτοί διδάσκονται τα μαθήματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και άλλα γεωργικά μαθήματα.

Η «σωφρονιστική» (σε αντίθεση με την παλαιότερη λεγόμενη «ποινική») εργασία των καταδίκων αποτελούσε την εποχή εκείνη μέσο για την επίτευξη της «ηθικής βελτίωσης» και της κοινωνικής αναπροσαρμογής ' προσφερόταν με μία έννοια ως «σωφρονιστικό ευεργέτημα».⁹⁷ Στην Ελλάδα λειτουργούσαν την περίοδο αυτή οι αγροτικές φυλακές Κασσάνδρας⁹⁸, Τίρυνθας, Κασσαβέτειας, Αγυιάς, Βίδου και Άσσου.

Παρατηρήθηκε με βάση στατιστική μελέτη πως το ποσοστό των υποτρόπων από εκείνους που εξέτισαν την ποινή τους στις αγροτικές φυλακές ήταν ασήμαντο. Η λειτουργία αυτού του θεσμού είχε κατ' αρχήν τους ένθερμους υποστηρικτές του: ο Καρανίκας, με ορισμένες επί μέρους επιφυλάξεις για σαφέστερη διάκριση μεταξύ οργανωμένης σωφρονιστικής αγροτικής εργασίας και των υπαίθριων εργασιών

⁹⁶ Β.Δ. της 25/08-01/09/1920 (εγκληματική φυλακή εν Αλιβερίω), Π.Δ. της 20-21/-3/1924 (επανορθωτική φυλακή Αλεξανδρούπολης), Π.Δ. της 10-16/02/1925 (επανορθωτική φυλακή Κομοτηνής), Π.Δ. της 14-16/02/1925 (αγροτική φυλακή εν Τίρυνθι), Π.Δ. της 18-31/07/1925 (αγροτική φυλακή Κασσαβέτειας), Π.Δ. της 20-22/05/1926 (κινητές φυλακές οδοποιίας Ναυπάκτου- Μεσολογγίου- Ευρυτανίας, Σπάρτης, Εύβοίας και Μολάων), Π.Δ. της 21/04-22/05/1926 (αγροτική φυλακή εν Ωρωπώ), Π.Δ. της 11-21/10/1926 (επανορθωτική φυλακή Καλαβρύτων), Π.Δ. της 5-13/11/1927 (αγροτική φυλακή Κεφαλληνίας), Π.Δ. της 7-10/06/1929 (αγροτική φυλακή Χανίων), Π.Δ. 5/02-28/03/1930 (αγροτική φυλακή Ηρακλείου Κρήτης), Π.Δ. της 26-28/03/1930 (αγροτική φυλακή Κασσάνδρας Χαλκιδικής), Π.Δ. της 23-24/11/1930 (επανορθωτική φυλακή εν Χανίοις), Π.Δ. της 20/01/1931 (αγροτική φυλακή εν Λειβαδίω Κεφαλληνίας), Π.Δ. της 11-15/12/1931 (μετατροπή της ειδικής φυλακής Συγγρού σε επανορθωτική), Π.Δ. της 06-15/07/1931 (κινητή αγροτική φυλακή στο χώρο του φθισιατρείου Σωτηρία), Π.Δ. της 05/02-29/03/1932 (επανορθωτική φυλακή στη Σκάλα Ωρωπού), Π.Δ. 29/10/1932 (κινητή φυλακή εν Χαλκίδι), Π.Δ. 31/08-16/11/1932 (φυλακή- σανατόριο στο νοσοκομείο Σωτηρία).

⁹⁷ Σχετικά με την εργασία στις φυλακές, βλ. Π. Σακκελαρίου: *Η οργάνωσις της εργασίας εν ταις φυλακαίς*, 1940, καθώς και Θ. Παπαευσταθίου: *Περί εργασίας των καταδίκων εν υπαίθρῳ*, Σωφρονιστικά πληροφορία 1940.

⁹⁸ Αυτή υπήρξε η μεγαλύτερη φυλακή των Βαλκανίων τότε, με αρχική έκταση που ανερχόταν σε 15.200 στρέμματα, εκ των οποίων τα 10.500 ήταν καλλιεργήσιμα εδάφη και τα 2.400 λιβάδια και δάση. Σταδιακά όμως οι γεωργοκτηνοτροφικές εγκαταστάσεις ελαττώθηκαν σημαντικά. Σχετικά: Αναγνωστάκη: *Αι αγροτικά φυλακαί Κασσάνδρας*.

δημοσίας ωφέλειας ο Κ. Γαρδίκας, αλλά και ο Κοτσιάνος τάχθηκαν υπέρ.⁹⁹ Επικριτές του θεσμού υπήρξαν κυρίως οι Καστόρχης και Γλυκοφρύδης.¹⁰⁰ Αυτοί θεωρούσαν πως η έκτιση της ποινής στις αγροτικές, ως «μη αυστηρή» δεν ασκεί στον κατάδικο τον επιβαλλόμενο «εκφοβιστικό» της ρόλο, ούτε συντελεί στην βελτίωσή του...

Με τον αναγκαστικό νόμο 2724 της 21-27/12/1940 δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα τα **αναμορφωτικά καταστήματα ανηλίκων**. Σε αυτά εγκλείονται οι ανήλικοι που βρίσκονται σε «ηθικό κίνδυνο» με σκοπό την αναμόρφωση και την κοινωνική ένταξη. Ο θεσμός αυτός προβλέφθηκε για την εκτέλεση του «ante delictum μέτρου ασφαλείας». Το κριτήριο επιβολής του μέτρου αυτού είναι η «προεγκληματική επικινδυνότητα», δηλαδή η «βάσιμη πιθανολόγηση μελλοντικής διάπραξης» ενός εγκλήματος από το υποκείμενο εκείνο το οποίο δεν έχει διαπράξει μέχρι την στιγμή εκείνη καμία αξιόποινη πράξη, ...πλην όμως εμφανίζει διαγνωστικά τις απαραίτητες εκείνες ενδείξεις οι οποίες άγουν προγνωστικά στην κρίση ότι θα προβεί στην τέλεσή της!¹⁰¹ Η επιβολή του εν λόγω μέτρου δεν συμβιβάζεται με το Σύνταγμα (άρθρο 7) ούτε με την ποινική νομοθεσία μας (άρθρο 1 και 14 Π.Κ.). Παρόλα αυτά επιβαλλόταν δικαστικά επί πολλές δεκαετίες. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πως στο πρώτο κεφάλαιο του ν. 2724/1940 καθορίζεται ότι τα εν λόγω αναμορφωτικά καταστήματα προορίζονται για ανήλικους άνω των 7 ετών, οι οποίοι είτε «κακών έξεων»- τις οποίες απέκτησαν ίσως λόγω εγκατάλειψης- δίνουν «αποδείξεις ηθικής παρεκτροπής», είτε υπέπεσαν σε αξιόποινες πράξεις και έχουν ανάγκη ειδικής αγωγής για βελτίωση... Ο νομοθέτης διέκρινε δύο κατηγορίες ανηλίκων που έπρεπε να υπαχθούν στο σωφρονιστικό καθεστώς των αναμορφωτηρίων: τους «προεγκληματικά επικινδύνους» και τους εγκληματίες ανήλικους. Όπως παρατηρεί ο Χ. Δημόπουλος, το παραπάνω «σύστημα αναμορφώσεως»¹⁰² ήταν ηθικοπλαστικού χαρακτήρα, με στόχο την ηθικοκοινωνική χειραγώγηση του ανήλικου, με βάση τα αυταρχικά προτάγματα της ακραίας συντηρητικής κουλτούρας της εποχής και μέσω μιας κοινωνικοποιητικής μέθεξης του ανήλικου στην συντηρητική εκδοχή του ιδεολογικού τριπτύχου «πατρίς- θρησκεία- οικογένεια». Ο νομοθέτης αποκάλυπτα δέχεται πως «δέον αν εξασφαλίζεται η εθνική αγωγή των ανηλίκων» και εννοούσε ασφαλώς τον τυφλό εθνικισμό, ενώ «η αναμόρφωσις περατούται δια της συμμετοχής των ανηλίκων εις την εθνικήν οργάνωσιν νεολαίας», δηλαδή στην οργάνωση των ελληνοπαίδων που δημιούργησε ο δικτάτορας Μεταξάς με απώτερο στόχο το «Νέο Κράτος», μια κοινωνία χωρίς κοινοβουλευτική δημοκρατία αλλά με σκληρή πειθαρχία, απόλυτη υπακοή και διάχυτο αυταρχισμό. Όπως τονίζει ο Χ. Δημόπουλος, στην προοπτική του **κοινωνικού εκφασισμού** επιστρατεύθηκαν μεταξύ άλλων και τα μέτρα ασφαλείας των αναμορφωτηρίων μέσω των οποίων θα επερχόταν η ιδεολογικοπολιτική ομοιομορφοποίηση της κοινωνίας, μέσω της πλύσης εγκεφάλου των εγκλείστων ανηλίκων και μέσω της εκφοβιστικής συμμόρφωσης των ανηλίκων εκτός των καταστημάτων οι οποίοι θα έπρεπε έτσι να επιδείξουν μια **«καθόλα νομιμόφρονα, κοινωνικά υποτελή, πολιτικά ουδέτερη και ιδεολογικά καταφατική στάση προς τα «αξιώματα» της φασίζουσας μικροαστικής νοοτροπίας»**. Με την εφαρμογή των κύριων θέσεων της λεγόμενης «κλινικής» εγκληματολογίας (κατάρτιση ψυχοβιολογικού δελτίου, διαγνωστική και προγνωστική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων αναμόρφωσης), αυτό που συστηματικά ασκούσαν εν τέλει ήταν ο **«αμείλικτος κοινωνικός έλεγχος της ψυχοκοινωνικής ωρίμανσης των νέων»**.

Τα αναμορφωτικά καταστήματα διακρίνονταν σε αρρένων και θηλέων και ιδρύονταν με Β. Διατάγματα κατόπιν προτάσεως των συναρμοδίων υπουργείων Δικαιοσύνης και Οικονομικών. Τα Β.Δ. όριζαν και την ειδικότητα του καταστήματος: στοιχειώδους ή επαγγελματικής εκπαίδευσης (βιομηχανικής, βιοτεχνικής, αγροτικής ή άλλης μορφής). Στα (αναμορφωτικά) σχολεία που λειτουργούσαν εσωτερικά, οι ανήλικοι διδάσκονταν «ποιά υπήρξεν η πλάνη της εγκαταλείψεως της ευθείας οδού» και με ποιον τρόπο μπορούν να επανέλθουν «μεταξύ των χρηστών πολιτών» (άρθρο 17).

Ο Καρανίκας είχε θετική στάση απέναντι στην εισαγωγή του θεσμού των αναμορφωτικών καταστημάτων για τον προεγκληματικό εγκλεισμό των ανηλίκων σε ηθικό κίνδυνο, καθώς οι τελευταίοι παρουσιάζουν **«έκδηλον διαφθοράν, ήτις δυνατόν να οφείλεται εις κοινωνικούς παράγοντας, ιδία την οικονομικήν αθλιότητα και την αθλιότητα των οικογενειακών συνθηκών, αλλά και εις βιολογικούς παράγοντας, ιδία εις ανωμαλίας της ιδιοσυστασίας και του χαρακτήρος του ανήλικου. Η ηθική διαφθορά των ανηλίκων είναι ου μόνον επαχθής εις την κοινωνίαν, αλλά και λίαν επικίνδυνος. Διότι αυτή αποτελεί την θύραν της εισόδου εις το πεδίο της εγκληματικότητας...»**.¹⁰³

Ο Γαρδίκας διακρίνει τα ιδρύματα μακροχρόνιας αγωγής των ανηλίκων σε δύο τύπους: τα ανοικτά (αναμορφωτικά σχολεία, άρθρο 122 παρ.1 εδ. 4 Π.Κ. και αν.ν. 2724/1940) τα οποία δεν περιβάλλονται με εξωτερικό τοίχο ασφαλείας και τα κλειστά (άρθρο 126 παρ. 2 Π.Κ.) που αποσκοπούν στην εκτέλεση του ποινικού σωφρονισμού και τα οποία διαθέτουν κτίριο που περιβάλλεται από τοίχο ασφαλείας και περιέχουν ατομικούς θαλάμους απομονωτικής κράτησης.¹⁰⁴ Κατά τον Γαρδίκας οι τρόφιμοι στα ιδρύματα αγωγής θα πρέπει να διαχωρίζονται **«κατά βαθμόν ελλείψεως αγωγής, διαφθοράς και επικινδύνου»** δηλαδή **«οι μάλλον διεφθαρμένοι και οι χείρονες από των καλύτερων»**.

Συστήματα λειτουργίας των ιδρυμάτων ανηλίκων είναι το «οικογενειακό» (Cottage System, ΗΠΑ) και το ομαδικό. Κατά το «οικογενειακό» σύστημα, το ίδρυμα περιέχει οικίες (έως 20 τροφίμων η μία) οι οποίες βρίσκονται υπό την διεύθυνση δασκάλας/ λου ή οικοδέσποινας/ πότη. Η οικογενειακή διαβίωση σκοπεύει να λειτουργήσει ως μέσο αναμορφωτικής αγωγής, επιδιώκει να μεταδώσει συναισθήματα δεσμών και στενής επικοινωνίας, κοινών καθηκόντων και δικαιωμάτων. Το ομαδικό σύστημα εφαρμόζεται στα κλειστά ιδρύματα.

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική διάρθρωση και την κτιριακή υποδομή των εν λόγω ιδρυμάτων, ο Χαρίλαος Προκοπίδης¹⁰⁵ διακρίνει δύο **αρχιτεκτονικούς τύπους**: το «σύστημα ενιαίου κτιρίου» (Korridorssystem) και το σύστημα της «κατά περίπτωση» οικοδόμησης

⁹⁹ Κοτσιάνου, *Αγροτικά σωφρονιστικά καταστήματα εν Ελλάδι*, Γαρδίκας, *Εγκληματολογία, τόμος Γ'*, Σωφρονιστική, Καρανίκας, Σωφρονιστική, Θεσσαλ/κη 1948.

¹⁰⁰ Καστόρχης, *Η εν Ελλάδι σωφρονιστική πολιτική και η μεταχείρισις των κρατουμένων*, Γλυκοφρύδης, *Φυλακαί II*, Αθήνα 1936.

¹⁰¹ Βλ. Σχετικά: Χ. Δημόπουλος: *Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1988, Α. Πιτσελά: *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Σάκκουλας, Θεσσαλ/κη 1996.

¹⁰² «...δια της φυσικής αγωγής, δια της σώφρονος πειθαρχίας, δια του σχολείου, δια της καλλιέργειας ηθικοθρησκευτικών και κοινωνικών ιδεωδών και δια της εργασίας...»

¹⁰³ Βλ. Σχετικά: Καρανίκας, *Σωφρονιστική*, τόμος Α'.

¹⁰⁴ Κλειστού τύπου είναι επίσης τα Reframatories στις ΗΠΑ, τα καταστήματα Borstal στην Μ. Βρετανία, οι φυλακές ανηλίκων στη Γερμανία.

¹⁰⁵ Βλ. Σχετικά: Χ. Προκοπίδης: *Κτίρια αναμορφωτικών ιδρυμάτων*, Σωφρονιστική Επιθεώρηση Έτος Ε', 01-02/1952, τεύχος 1.

(Pavillonsystem). Ο επικρατής και μακροβιότερος θεσμός είναι αυτός του ενιαίου κτιρίου: κτίρια ιδρυμάτων ποικίλων σκοπών έχουν κατασκευασθεί σύμφωνα με αυτό, νοσοκομεία, γηροκομεία, ορφανοτροφεία, στρατώνες και αναμορφωτήρια. Ένα ενιαίο συνήθως ογκώδες κτίριο, ορθογώνιο και επιμήκες, συνήθως ευθύ ή και γωνιώδες (σχήμα Γ ή Π), διασχίζεται κατά μήκος από έναν μακρύ διάδρομο (“Korridor”) με τους εκατέρωθεν χώρους κατανεμημένους σε αίθουσες διαφόρων προορισμών και μεγεθών ‘ συγκεντρώνει μέσα του όλους τους τομείς της αναμορφωτικής λειτουργίας: διοίκηση, διδασκαλία, κοιτωνισμός, εστίαση, υγειονομικοί και βοηθητικοί χώροι (ματιοθήκη, ραφείο, μαγειρείο, αποθήκη τροφίμων, καυσίμων, εστιατόρια). Τέτοιο κτίσμα ήταν το «Αμαλείο ορφανοτροφείο Ωροπού».¹⁰⁶

Η οικοδόμηση «κατά περίπτερα»¹⁰⁷ αποτελείται από κτιριακά τμήματα που αποτελούν μια λειτουργική ενότητα: σε μικρή σχετική απόσταση μεταξύ τους και από το κτίριο κεντρικής διοίκησης, άλλοτε ομοιόμορφα και άλλοτε όχι στεγάζουν μικρό αριθμό τροφίμων και περιέχουν ελάχιστους υπαλλήλους ως προσωπικό. Στην Ελλάδα τα θέματα λειτουργίας των αναμορφωτικών σχολείων διέπει ο νόμος 2724/1940. Στη χώρα μας λειτούργησαν ελάχιστα αναμορφωτικά σχολεία για τα ορφανά παιδιά και για τα «παιδιά της Δικαιοσύνης», λόγω έλλειψης επαρκούς προσωπικού και κατάλληλων εργαστηρίων για επαγγελματική εκπαίδευση ανηλίκων.¹⁰⁸

Ας σημειώσουμε τέλος πως ο θεσμός των αναμορφωτικών καταστημάτων (αν. Άσυλα και σχολεία, σχολεία- φυλακές, σωφρονιστήρια κ.ά.) έχει επίσης και μια μακρά διεθνή παράδοση.¹⁰⁹

Με το Ν.Δ. 1113 του 1949 (ΦΕΚ Α’ 235) προβλέπεται νομοθετικά η ίδρυση **Νοσοκομείου** Κρατούμενων για τους φυλακισμένους ή τους ανήλικους τροφίμους. Με το ν. 2349 από 20/05/1940, ιδρύεται Ψυχιατρικό παράρτημα στις φυλακές Κορυδαλλού. 4 χρόνια μετά εκδίδεται ο αναλυτικός «ειδικός κανονισμός του ψυχιατρικού παραρτήματος» με την Υ.Α. 29150/1944, λεπτομερές νομοθετικό κείμενο αποτελούμενο από 57 άρθρα (προβλέπεται ομοιόμορφη περιβολή για τους ασθενείς κρατούμενους, κοινή διαβίωση την ημέρα και απομόνωση τη νύχτα, διαφοροποίηση των υποδίκων κ.ά.).¹¹⁰

Με την πρώτη Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου εκδόθηκε το 1822 ψήφισμα για την ρύθμιση των θεμάτων της εγκληματικότητας των **στρατιωτικών**, για τη «στρατιωτική ευταξία». Στη χώρα μας από το 1827 υιοθετήθηκε πλήρως το γαλλικό στρατιωτικό δίκαιο, όλοι οι κώδικες (πολιτικός, εγκληματικός και στρατιωτικός) έθεσαν ως βάση τη γαλλική νομοθεσία. Ο νόμος ΦτΒ’ που εκδόθηκε το 1860 «περί στρατιωτικής ποινικής νομοθεσίας» έμελλε να ισχύσει τυπικά έως το 1941, αλλά ουσιαστικά έως το 1954.¹¹¹

Σύμφωνα με τον κανονισμό των στρατιωτικών φυλακών (διάταγμα 15-27/04/1933) λειτουργούσαν τα εξής είδη στρατιωτικών φυλακών: οι στρατιωτικές φυλακές των «σωμάτων στρατού ή μεραρχίας» στις οποίες εδρεύουν στρατοδικεία ‘ η «στρατιωτική ποινική φυλακή» Μακρονήσου¹¹² ‘ τα «πειθαρχία» των κατά τόπους φρουραρχείων και μονάδων στρατού και των διοικήσεων της χωροφυλακής ‘ τέλος, οι στρατιωτικές φυλακές που λειτουργούν σε κάθε στρατηγείο σε καιρό εκστρατείας.

Ελληνική Γενική Βιβλιογραφία

1. Γιάννης Πανούσης, *Το ζητούμενο στην εγκληματολογία*, Σάκκουλας 1988
2. Γιάννης Πανούσης, *Η ποιητική του φυλακισμένου χώρου*, Σάκκουλας 2002
3. Νέστωρ Κουράκης, *Εγκληματολογικοί ορίζοντες –Α: θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, Σάκκουλας 1991
4. Νέστωρ Κουράκης, *Ποινική Καταστολή*, Σάκκουλας 1997
5. Ν. Κουράκη, Φ. Μηλιώνη, κ.ά (επιμ.), *Έρευνα για τις ελληνικές φυλακές*, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 1995
6. Χαράλαμπος Δημόπουλος, *Η φυλακή*, Σάκκουλας 2003
7. Χαράλαμπος Δημόπουλος, *Το ελληνικό σωφρονιστικό δίκαιο κατά το 19^ο αιώνα*, Σάκκουλας
8. Ρ. Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή της εγκληματικότητας των ανηλίκων το 19^ο αιώνα (1833-1911)*, Σάκκουλας 1994
9. Ηλίας Δασκαλάκης, *Μεταχείριση εγκληματία*, Σάκκουλας 1985
10. Ηλίας Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Σάκκουλας 1985

¹⁰⁶ αρχές 20^{ου} αιώνα, διάδρομο μήκους 60-80 και πλάτους 15-18 μέτρων, δωρεά του Α. Συγγρού με σχέδια Γάλλου αρχιτέκτονα. Εδώ στεγάστηκε επί εξεστία, 05/1926 έως 03/1932 το Αναμορφωτικό σχολείο Αρρένων δηλαδή το μετέπειτα Αναμορφωτικό Κατάστημα Στοιχειώδους Εκπαίδευσης του Κορυδαλλού.

¹⁰⁷ Τυπικό παράδειγμα το προπολεμικό αγροτικό ίδρυμα εφήβων “Struveshof” του Βερολίνου, με 5-6 περίπτερα σε κυκλική διάταξη ‘ άλλο παρόμοιο οίκημα είναι το ίδρυμα “Mazarikoni – domoni” σε προάστιο της Πράγας, με 20 περίπτερα και πρόβλεψη για περίθαλψη 3000 ατόμων.

¹⁰⁸ Στο Αναμορφωτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης για παράδειγμα, εισέρχονται τρόφιμοι από 4-18 χρόνων, αρκεί απλώς μόνον να είναι «παιδιά ατίθασα και ανεπίδεκτα αγωγής, ρέποντα προς τον αλήτιον βίο και προετοιμαζόμενα να τραπώσι την οδόν του εγκλήματος». ... Όπως αναφέρει ο εισαγγελέας πρωτοδικών Ηλίας Μακρουλέας, στο ίδρυμα εισήχθη η «εθνοκοινωνική παιδαγωγική με σάλπισμα του Εθνικού Κυβερνήτου Ιωάννου Μεταξά...»... (Η.Μικρουλέας, *Η παιδική εγκληματικότητα εν Ελλάδι και αλλαχού*, Θεσσαλονίκη 1940).

¹⁰⁹ Οι περισσότεροι θεσμοί που αφορούν ανήλικους εγκληματίες ή παιδιά σε «ηθικό κίνδυνο» είναι ευρωπαϊκά μοντέλα που υιοθετήθηκαν κατά τον 19^ο αιώνα: “London Philanthropic Society” (for reformation of juvenile offenders, 1817), αμέσως μετά έχουμε την κατασκευή του “House of Refuse for Children” (πρότυπο για ανάλογα καταστήματα στις ΗΠΑ), το “Rauhe Haus” στο Αμβούργο (1833, “cottage reform school plan”), “New York House of Refuse” (1825), “Lyman School” (1845), αργότερα έχουμε το “Boston House of Reformation”, “New York State Reformatory” (1877) κ.ά.

Από το 1859 έως το 1890 η κίνηση για οικοδόμηση ασύλων αντικαθίσταται σταδιακά από το αίτημα για παροχή προληπτικών, έγκαιρα αποτρεπτικών του εγκλήματος αναμορφωτήρια ‘ προωθείται η κατάργηση των ιδεολογικά ύποπτων “Juvenile asylums” και κερδίζει έδαφος η πρακτική “placing children out”.

¹¹⁰ Για την εξέλιξη του θεσμού του ιατρείου κρατούμενων, βλ. σχετικά στο Ν. Κουλούρης, *Νοσοκομείο και Ψυχιατρείο κρατούμενων Κορυδαλλού*, Σάκκουλας 1990.

¹¹¹ Βλ. σχετικά Β.Α. Νικόπουλου, *Στρατιωτικός ποινικός Κώδικας*, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 1988.

¹¹² Ένας... «σύγχρονος Παρθενώνας» (!) κατά την μνημειώδη φράση του Π. Κανελλόπουλου.

11. Ηλίας Δασκαλάκης, *Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των δεδομένων της εγκληματολογίας*, Αθήνα 1973
12. Ηλίας Δασκαλάκης [επιμ.], *Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα 1983
13. Στ. Αλεξιάδης, *Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος*, Σάκκουλας 1983
14. Στ. Αλεξιάδης, *Σωφρονιστική*, Σάκκουλας 1997
15. Μ. Μπακατσούλας, *Γενικά Αρχαί της Σωφρονιστικής: η εκτέλεση των ποινών και των μέτρων ασφαλείας*, Αθήνα 1971
16. Ν. Φωτιάκη, *Ποινή, τροποποίηση συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, Αθήνα- Κομοτηνή 1980
17. Ν. Κουλούρης, *Νοσοκομείο και Ψυχιατρείο κρατούμενων Κορυδαλλού*, Σάκκουλας 1990
18. Ν. Κουλούρης, *Το σωφρονιστικό πρόβλημα στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 12/1989
19. Loic Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας*, Πατάκης 2001
20. [επιμ. Ι. Στράγγας], *Είδη Κυρώσεων και Δικαιικοί Κλάδοι*, Σάκκουλας 1991
21. Α. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 1984
22. Α. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, *Παραδόσεις Εγκληματολογίας*, Αθήνα 1979
23. Α. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, *Η μεταχείριση των ψυχικώς ανώμαλων εγκληματιών*, Αθήνα 1975
24. Μ. Παπαδάτος, *Γενικές Αρχές της Σύγχρονης ορθολογικής Αντεγκληματικής Πολιτικής*, τόμοι Ι, ΙΙ, Αθήνα 1973, 1977
25. Μαρ. Αρχιμανδρίτου, *Η εργασία των κρατούμενων*, Υπεράσπιση 1995
26. Ε. Πασουκάνις, *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Αθήνα 1977
27. Ι. Μανωλεδάκης, *Γενική Θεωρία του Ποινικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1978
28. Γ. Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο*, Αθήνα 1979
29. Λ. Μαργαρίτη – Ν. Παρασκευόπουλου, *Θεωρία της Ποινής*, Θεσσαλονίκη 1984
30. Τριανταφυλλίδης, *Η αρχιτεκτονική των φυλακών από πλευράς κοινωνικής πολεοδομικής και κτιριολογικής*, ΔΕΠΑ Θεσσαλ. 1964
31. Β. Ι. Παππά, *Το ποινικό πρόβλημα*, Αθήνα 1986
32. Δ. Σπινέλλης, *Το έννομον αγαθόν της ποινής και οι αξιόποιοι αυτού προσβολαί*, Αθήνα 1976
33. Δ. Σπινέλλης, *Εισαγωγή στις ποινικές και εγκληματολογικές επιστήμες*, εκδ. Σάκκουλας Αθήνα- Κομοτηνή 1984
34. Κ. Κωσταντινίδη, *Ποινικό Δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια*, εκδ. Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1987
35. Ε. Ράουτερ, *Η κατασκευή υπηκόων*, εκδ. Αιγόκερως 1982
36. Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά δικαιώματα (α) ατομικές ελευθερίες*, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1982
37. Ν. Παρασκευόπουλος, *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1987

38. Γ. Κανάτσιος, *Σωφρονιστική*, (παραδόσεις) Θεσσαλονίκη 1962
39. Αντ. Μανaráκη, *Μελέτη περί οικοδομής φυλακών απομονωτικού και μικτού συστήματος*, Αθήνα 1900
40. Δ. Καστόρχης, *Η εν Ελλάδι σωφρονιστική πολιτική και η μεταχείριση των κρατούμενων*
41. Δ. Καστόρχης, *Σωφρονιστικά Μελέται*, Αθήνα 1911
42. Σπ. Φαρανάτος, *Περί φυλακών*, τυπογραφείο Μ. Σαλίβερου, Αθήνα 1902
43. Γλυκοφρύδης, *Φυλακαί*, τ. Ι (1932) και τ. ΙΙ (1936), Αθήνα
44. Κοτσιάνου, *Αγροτικά σωφρονιστικά καταστήματα εν Ελλάδι*
45. Δ. Καρανίκας, *Σωφρονιστική*, Θεσσαλ/κη 1948
46. Δ. Καρανίκας – Γ. Κανάτσιος, *Εγχειρίδιο Σωφρονιστικής*, Θεσσαλονίκη 1963
47. Κ. Γαρδίκας, *Εγκληματολογία*, τόμος Γ', *Σωφρονιστική*, Αθήνα 1965
48. Κ. Γαρδίκας, *Ιστορία των στερητικών της ελευθερίας ποινών*, Αθήνα 1953
49. Κ. Γαρδίκας, *Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματίου*, Αθήνα 1970
50. Π. Σακελλαρίου, *Η οργάνωση της εργασίας εν ταις φυλακαίς*, 1940
51. Δ. Καμβύση, *Η σωφρονιστική μεταχείριση των εγκληματιών*, Αθήνα 1949
52. Κ.Κωστής, *Μελέται περί Φυλακών*, μέρος α', Αθήνα 1862
53. Δαμιανός Βορρές, *Μελέται περί των διαφόρων των φυλακών συστημάτων*, Αθήνα 1881
54. Αντώνιος Πεταλάς, *Μελέτη περί μεταρρυθμίσεως των φυλακών του Ελληνικού Κράτους*, Εθνικό Τυπογραφείο 1906
55. Γ.Α. Κατωπόδη, *Φυλακή. Εσωτερική λειτουργία, σωφρονιστική μεταχείριση*, Αθήνα Ι. Σιδέρης 1947
56. Στ. Κ. Αναγνωστάκη, *Αι αγροτικά φυλακαί Κασσάνδρας*, Θεσσαλονίκη 1956
57. Στ. Κ. Αναγνωστάκη, *Αι ανοικταί φυλακαί εν Ελλάδι* (εις πρόσφατος πειραματισμός), Θεσσαλονίκη 1966
58. Στ. Κ. Αναγνωστάκη, *Η δυνατότης σωφρονισμού του εγκληματίου*, Θεσσαλονίκη 1967
59. Στ. Κ. Αναγνωστάκη, *Σωφρονιστικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη 1978
60. Ι. Πετρονάκος, *Αι φυλακαί μας και η δικαιοσύνη μας*, Αθήνα 1936
61. *Ελληνικός Ποινικός Κώδιξ*, (εκδ. οίκος Ζαχαρόπουλος) Αθήνα 1950
62. Ι. Ζαγκαρόλας, *Η επικινδυνότης και τα ασφαλιστικά μέτρα εν τω ποινικό δικαίω*, τ. Ι, Αθήνα 1940
63. Α. Τσήτσουρα, *Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματία*, Αθήνα 1959
64. Ν. Κ. Ανδρουλάκη, *Ποινικόν Δίκαιον- Γενικόν Μέρος*, Αθήνα- Κομοτηνή
65. Ν. Χωραφά, *Αι πνευματικά βάσεις του Ελληνικού Ποινικού Κώδικος*

66. Υπουργείο Δικαιοσύνης της Ελλάδας: *Το Σωφρονιστικό Σύστημα Κορυδαλλού*
67. 9^ο Διεθνές Μάθημα Εγκληματολογίας πάνω στη μεταχείριση των εγκληματιών, 1958
68. Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός για τις Φυλακές, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 03/1988

69. Στ. Σταυρίδη, *Η συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα 1990

70. Μ. Παπαδολαμπάκη, *Οι χώροι της ελευθερίας I*, Δοκίμια για μια διαλεκτική της χωροποιητικής, Εξάντας, Αθήνα 1988
71. Μ. Παπαδολαμπάκη, *Οι χώροι της ελευθερίας II*, Καστανιώτης, Αθήνα 1983
72. Winfried Reeb, *Η αναζήτηση για τον ιδανικό τρόπο εξόντωσης – φυλακές και αρχιτεκτονική*, Αμμηχανία 1983
73. Βίκτωρ Σερζ, *Άνθρωποι στη φυλακή*, Θεωρία, Αθήνα 1982
74. Σοφία Αργυρίου- Κυρίτση, *Γυναικείες φυλακές Κορυδαλλού*, Αθήνα 1986
75. Β. Κάμμα, *Μια ελληνική φυλακή*, Αθήνα 1931
76. Ε. Μπαλέμας, *Το ημερολόγιο ενός βαρυσπινίτη*, εκδ. Κέδρος 1984
77. Η. Πετρόπουλος, *Της φυλακής*, εκδ. Νεφέλη 1980
78. Γ. Τράγκας, *Κορυδαλλός 1975-1979. Ημερολόγιο Φυλακής*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1980
79. Μίκα Χαρίτου- Φατούρου, *Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας*, Ελλ. Γράμματα, 2003
80. Κ. Σιμόπουλος, *Βασανιστήρια και εξουσία*, Αθήνα 1994
81. Michel Foucault, *Επίσκεψη στις φυλακές Attica*, Ελευθεριακή Κουλτούρα 1992,
82. Michel Foucault, *Ο μεγάλος εγκλεισμός*, Μαύρη λίστα 1999
83. Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα 1976
84. Michel Foucault, “*Other spaces: The principles of heterotopia*”, Lotus International, No. 48-49, 1985-1986
85. Θεόδωρος Παπαθεοδώρου, *Η έννοια της τιμωρίας- Μια συνέντευξη του Michel Foucault*, Σάκκουλας 1990
86. Michel Foucault, *Εγώ ο Πιερ Ριβιέρ, ...: μια περίπτωση μητροκτονίας-αδελφοκτονίας το 19^ο αιώνα*, εκδ. Κέδρος, 2002
87. Michel Foucault, *Για τη λαϊκή δικαιοσύνη και τα δικαστήρια*, εκδ. Ερατώ 1987
88. Michel Foucault, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, εκδ. Ύψιλον 1991
89. Michel Foucault, *Το μάτι της εξουσίας, στο Πειθαρχία και γνώση*, εκδ. ΕΜΕΑ, τοπικά ά 1994, [επιμ.] Ι. Σολομών, Γ. Κουζέλης
90. [Ed.] Paul Rabinow: *Power – The Essential Works*, The Penguin Press 1997
91. [Ed.] D.F. Bouchard: *Language, Counter – Memory, Practice: selected essays and interviews by Michel Foucault*, Cornell University Press, New York 1980
92. [Ed.] Colin Gordon: *Michel Foucault: Power/ Knowledge*, The Harvester Press Limited 1980
93. [Ed.] Paul Rabinow: *The Foucault Reader*, Penguin Books, London 1991

Ξενόγλωσση Γενική Βιβλιογραφία

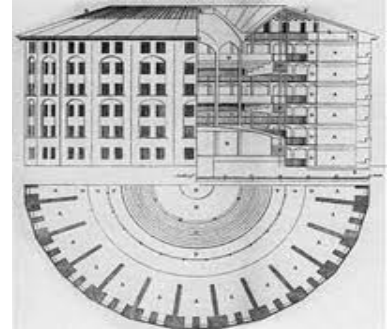
94. [Ed] Leslie Fairweather, Sean McConville, *Prison Architecture- Policy, Design and Experience*, Architectural Press
95. A. Hopkins, *Prisons and prison building*, Architectural Book Publishing, New York 1930
96. Peter Collins, *Changing Ideals in Modern Architecture 1750-1950*, London: Faber and Faber, 1965
97. Alberto Perez-Gomez, *Architecture and the Crisis of Modern Science*, MIT Press 1983
98. Johnston, *Forms of Constraint, a history of prison architecture*, 2000
99. G. Rusche and O. Kirchheimer, *Punishment and Social Structure*, New York 1968
100. Ignatieff, *A Just Measure of Pain: the penitentiary in the industrial revolution 1750-1850*, Pantheon 1978
101. Dario Melossi, M. Pavarini, *The Prison and the Factory*, Macmillan Press 1981
102. J. Gaudet, *Elements et Theore de l' Architecture* (II, Paris 1894)
103. J. Bentham, *The Panopticon Penitentiary and the colonation system compared*, London 1912
104. Iona Spens [ed.], *Architecture of Incarceration*, Academy Editions
105. R. Evans, *The Fabrication of Virtue: English Prison Architecture 1750-1840*, Cambridge University Press 1982
106. Home Office, *Prison Design Briefing System (PDBS)*, Home Office Library Publications 1988
107. T. A. Markus, *Buildings and Power: Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types*, Routledge 1993
108. UNSDRI (now UNICRI), *Prison Architecture*, Rom & London, The Architectural Press Ltd, 1975
109. M. R. Weisser, *Crime and Punishment in Early Modern Europe*, Harvester Press, Brighton 1982
110. S. Buffard, *Le Froid Penitentiaire*, Seuil, Paris 1973
111. Architects' J., 16/03/1989, 02/09/1992, 02/06/1993
112. D. P. Farrington, C. P. Nuttall, *Prison size, overcrowding, prison violence and recidivism*, J. Criminal Justice 8
113. R. Wener, W. Frazier, J. Farbstein, *Building better jails*, Psychology Today 06/1987
114. J. Madge, *Prison Design and Penal Reform*, International Review of Criminal Policy, No. 17-18, Geneve 1961
115. R. Evans, *Bentham's Panopticon: an Incident in the Social History of Architecture*, Architectural Association Quarterly 1971
116. K. W. Dale, *Sir Joshua Jebb (1793-1863) and the model prison – Pentonville 1840-1842*, Royal Engineers Journal 12/1994

Ελλ. Περιοδικά

117. περιοδ. *Ποινικά* 16, 27 και 44
118. περιοδ. *Έγκλημα και Κοινωνία*, τ. 3, 1987: Ν. Κουράκη, *Η ποινική καταστολή στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα – Επτά προτάσεις για ένα εναλλακτικό είδος ποινής (χωριά κρατουμένων)*
119. περιοδ. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τ. 9, 1975: Γ.Π. Λάββα, *Η αρχιτεκτονική των επαναστάσεων και των δικτατοριών*

120. περιόδ. *Σχολιαστής*, τ. 76, 1989: Ελ. Παπαρρόδου, *Αρχιτέκτονες και φυλακές*
121. περιόδ. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 25 (1975), τευχ. 56 (1985) τευχ. 47, 67 (1987) και τευχ. 68Α (1988)
122. περιόδ. *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 41-42, εκδ. Κριτική ΑΕ, 1990
123. περιόδ. *Πολίτης*, τ. 75 01/1986
124. περιόδ. *Θέσεις*, τ. 29, 1989
125. περιόδ. *Αναρχία*, τ. 8, 1988
126. περιόδ. *Εικόνες* 19/12/1984, 11/05/1988
127. περιόδ. *Ποινικά Χρονικά*, τ. 36 (1986), τ. 7 (1989)
128. περιόδ. *Νομικό Βήμα*, τ. 30 1982, τ. 32 1984, τ. 36 1988
129. *Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης*, τ. 2, 3, 5-6 1986
130. Στατιστική της Δικαιοσύνης -Ελληνική Εταιρία Ποινικού Δικαίου & Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας (1988)
131. περιόδ. *Της Φυλακής*, 1987

132. περιόδ. *Παρνασσός*, 1883
133. Έρευνα: *Αι φυλακαί εν Ελλάδι* τ. Α' 1901-1904
134. περιόδ. *Εργασία*, 30-07-1933, 18-03-1934, 05-04-1936
135. περιόδ. *Δικαιοσύνη* 1926: Αργ. Κωτούλα, *Αι σωφρονιστικά προσπάθειαι εν Ελλάδι κατά την εννεηκονταετίαν 1836-1926*
136. περιόδ. *Σωφρονιστική Επιθεώρηση*, τ. 4-5 07-10/1948, τ. 4 1949, τ. 2-3 και 4 1950, (επίσης *Σωφρ. Επιθ.* 1956, 1957)
137. περιόδ. *Σωφρονιστική Επιθεώρηση*, τ. 5-6, 09-12/1952: *Η ιστορία των ελληνικών φυλακών, Σχέδια δια τας φυλακάς Αθηνών*
138. περιόδ. *Σωφρονιστική Επιθεώρηση*, 01-02/1952: Χ. Προκοπίδης, *Κτίρια αναμορφωτικών ιδρυμάτων*
139. περιόδ. *Σωφρονιστική Επιθεώρηση*, 01-02/1951: *Νοσοκομεία των Κρατουμένων*
140. *Εφημερίς των Φυλακών*, εκδότης: Αριστείδης Οικονόμος (α' φύλλο 1875)
141. *Εφημερίς Ελληνικής και Γαλλικής Νομολογίας*, τ. 41: 1921/1922
142. *Εφημερίδα Πρωΐα* 02-03-1931
143. περιόδ. *Εστία ΚΓ'* 1887: Μ. Μητσάκη, *Το εν Κερκύρα σωφρονιστήριον*
144. περιόδ. *Σωφρονιστικά Πληροφορία* 1936, τ. Β: Θ. Παπαευσταθίου, *Έκθεσις επί του σωφρονιστικού προβλήματος εν Ελλάδι*
145. περιόδ. *Σωφρονιστικά Πληροφορία* 1939 και 1940
146. περιόδ. *Θέμις ΣΤ'* 1895
147. Επετηρίς του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Έτος πρώτο, τεύχος α', Αθήνα 1911
148. περιόδ. *Πολιτική Επιθεώρησις*, Έτος πρώτο, 1916
149. περιόδ. *Αρχείον Ποινικών Επιστημών*, 1927
150. περιόδ. *Ξεκίνημα*, τεύχος 2, 1944
151. περιόδ. *Αρχιτεκτονική* No. 4, 1957
152. περιόδ. *Τεχνικά Χρονικά*, Ιούνιος 1938
153. περιόδ. *Ανταίος* 1945

Αυτόνομη Πρωτοβουλία